

www.Schuman2030.eu

Working Paper 1

Directe democratie in Switzerland

Project Schuman2030

Working Paper 1

Directe democratie in Zwitserland

Status: Work In Progress

Abstract:

Dit werkdocument onderzoekt de werking van de directe democratie in Zwitserland en vergelijkt deze met België, beide met een op consensus gebaseerde democratie. We zien echter een wezenlijk verschil in aanpak. België hanteert een tamelijk rigide, op compromissen gebaseerde, hiërarchische structuur met overlappende bevoegdheden en belastingheffing, waarbij politieke partijen de wetten dicteren. In Zwitserland wordt de macht gedeeld tussen de politieke partijen en worden compromissen gesloten die de stabiliteit en de goedkeuring van alle burgers garanderen. Het laatste woord is aan de burgers, die via een referendum nieuwe wetten kunnen voorstellen of bestaande wetten kunnen afwijzen. Dit laatste mechanisme zorgt voor een hoge mate van efficiëntie en verantwoordelijkheid, ook al worden veranderingen daardoor trager doorgevoerd.

Opmerking:

Dit is een project in ontwikkeling. Naarmate er feedback wordt verzameld, argumenten worden aangedragen en meer gegevens worden verzameld, verwachten we dat het project zich verder zal ontwikkelen. Uiteindelijk zullen de nationale en EU-parlementen een concreet kader voor 2030 moeten vaststellen.

Deze publicatie is uitgegeven onder de licentie Attribution- NonCommercial - ShareAlike 4.0 International.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

De gebruiker is vrij om:

Delen: het materiaal kopiëren en opnieuw verspreiden in elk medium of formaat.

Aanpassen: het materiaal remixen, transformeren en erop voortbouwen.

De licentiegever kan deze vrijheden niet intrekken als u zich aan de licentievoorwaarden houdt.

Onder de volgende voorwaarden:

Naamsvermelding: U dient een link naar de licentie te plaatsen en . U mag dit op elke redelijke manier doen, maar niet op een manier die suggereert dat de licentiegever u of uw gebruik onderschrijft.

Niet-commercieel. U mag het materiaal niet voor .

Gelijk delen. Als je het materiaal bewerkt, transformeert of erop voortbouwt, moet je je bijdragen onder dezelfde licentie distribueren als het origineel.

Geen aanvullende beperkingen. U mag geen juridische voorwaarden of technologische maatregelen toepassen die anderen wettelijk belemmeren in het uitvoeren van handelingen die de licentie wel toestaat.

Mededelingen:

U hoeft zich niet aan de licentievoorwaarden te houden voor elementen van het materiaal die zich in het publieke domein bevinden of wanneer uw gebruik is toegestaan door een toepasselijke .

publiciteitsrechten, privacyrechten of morele rechten, kunnen bijvoorbeeld beperkingen opleggen aan hoe u het materiaal gebruikt.

Dit materiaal is samengesteld met behulp van de AI-assistenten Monica, Gemini, en Euria. Vertaling vanuit het Engels naar het Nederlands met behulp van Google Translate.

1 Samenvattingen

1.1 Invoering

Het systeem van directe democratie in Zwitserland is uniek. Omringd door andere Europese landen die allemaal een zogenaamde representatieve democratie kennen, is het land zeer succesvol en kent het al meer dan 150 jaar vrede. Toch is er maar weinig bekend over dit **systeem van directe democratie**. Meestal is het alleen bekend vanwege de referenda. In dit werkdokument gaan we dieper in op de materie. Wist u bijvoorbeeld dat de regering ongeveer 80% van de burgers vertegenwoordigt? De regering bestaat uit ministers van alle grote partijen, ook al komen ze uit verschillende politieke kampen. Samen bekleden ze een ambt omdat hun taak is om de beste oplossing te vinden voor alle burgers, of in ieder geval voor een aanzienlijke meerderheid. Daardoor is er geen echte politieke oppositie zoals in andere landen. Het referendum geeft de burgers het laatste woord. Het land telt 26 zeer diverse kantons, elk met een eigen grondwet. Er worden tot wel vier talen gesproken. En toch is de cohesie zeer sterk.

Zwitserland kent wat we een **consensusdemocratie** kunnen noemen, terwijl andere landen een zogenaamde **conflictdemocratie** hebben. Zwitserland heeft een **van onderaf opgebouwd subsidiariteitsstelsel** terwijl andere landen een van bovenaf opgebouwd, hiërarchisch en vaak overlappend stelsel van bevoegdheden hebben. In dit werkdokument onderzoeken we verschillende aspecten en wat dit in de praktijk betekent.

1.2 De rol van politieke partijen in Zwitserland

In de Zwitserse "semi-directe" democratie bekleden politieke partijen een unieke en enigszins paradoxale positie. Anders dan in puur representatieve systemen (zoals de VS of het VK), waar partijen de voornaamste poortwachters van de macht zijn, delen de Zwitserse partijen de "stuurpositie" met de burgers zelf.

Hoewel het Zwitserse volk via referenda uiteindelijk het vetorecht heeft, vormen de politieke partijen de organisatorische kracht die het systeem draaiende houdt. Hun taken omvatten onder meer:

- **Initiatieven en referenda lanceren:** Hoewel in principe elke burger een initiatief kan starten, zijn politieke partijen de meest frequente organisatoren. Zij beschikken over de financiële middelen, ledennetwerken en infrastructuur om de benodigde handtekeningen te verzamelen (100.000 voor een initiatief; 50.000 voor een referendum).
- **Het vormen van een politieke mening:** Voor elke nationale verkiezing (meestal vier keer per jaar) publiceren partijen officiële "stemadviezen". Dit helpt burgers om de complexe wetgeving te begrijpen door hun stem af te stemmen op de bredere ideologie van een partij.
- **De "pre-parlementaire" fase:** Om te voorkomen dat hun wetten later door een facultatief referendum worden aangevochten, streven de regeringspartijen vaak naar consensus tijdens de ontwerpfase. Ze nodigen belangengroepen en oppositiepartijen uit om vroegtijdig hun zorgen te uiten, een proces dat bekendstaat als *Vernehmlassung*.
- **Werving:** Partijen blijven het voornaamste middel voor het werven en opleiden van de personen die zitting nemen in de Bondsvergadering (het parlement) en de Bondsraad (het uitvoerend kabinet).

Versterken Zwitserse politieke partijen de democratie? De relatie is een "tweesnijdend zwaard". Er zijn overtuigende argumenten voor hoe ze het systeem versterken, maar ook voor hoe ze het mogelijk juist ingewikkelder maken.

Hoe ze de democratie versterken	Hoe ze het zouden kunnen "verzwakken".
Stabiliteit: Door deel te nemen aan de "Magische Formule" (een uniek, op consensus gebaseerd en gestuurd kabinet) zorgen de grootste partijen ervoor dat het grootste deel van de bevolking in de regering vertegenwoordigd is.	Ondoorzichtigheid: De financiering van politieke partijen in Zwitserland is notoir minder transparant dan in andere Europese landen, wat leidt tot zorgen over "duister geld" dat de stemuitslag zou kunnen beïnvloeden.
Educatie: Partijen splitsen complexe beleidskwesties op in begrijpelijke programma's, waardoor het voor de gemiddelde burger gemakkelijker wordt om deel te nemen aan vier verkiezingen per jaar.	Polarisatie: De afgelopen jaren hebben partijen (met name aan de extreemrechtse en extreemlinkse kant) gebruikgemaakt van directe democratie om initiatieven op het gebied van 'identiteitspolitiek' te lanceren die maatschappelijke wrijving kunnen veroorzaken.
Verantwoording: De dreiging van een door een partij geleid referendum houdt de regering in toom en zorgt ervoor dat ze geen wetten aanneemt die te ver afstaan van de publieke opinie.	Professionalisering: Critici stellen dat "burgerinitiatieven" steeds vaker "partijinitiatieven" worden, waardoor de macht verschuift van burgers op lokaal niveau naar professionele politieke machines.

Conclusie: De meeste politicologen stellen dat partijen de Zwitserse democratie versterken door als "bindweefsel" tussen de staat en de burgers te fungeren. Zonder hen zou de logistieke last van directe democratie, zoals het verzamelen van handtekeningen en het uitleggen van wetten, te zwaar zijn voor individuele burgers. Hun macht is echter strikt beperkt: een Zwitserse partij kan een verkiezing winnen, maar de week erna nog steeds een referendum over haar belangrijkste beleidspunt verliezen.

Referenties:

1. Swissinfo.ch. Het Zwitserse politieke systeem.
2. Aanvullende referenties voor specifieke beweringen kunnen na verder onderzoek worden toegevoegd.

1.3 Consensusdemocratie versus conflictdemocratie

Zwitserse politicologen noemen hun land een "consociatieve democratie" ("Konkordanzdemokratie") in plaats van een 'meerderheidsdemocratie'. In de meeste representatieve systemen (zoals de VS, het VK of Frankrijk) is het doel om 51% van de stemmen te behalen, waarbij de overige 49% wordt genegeerd. Deze 49% vormt de "oppositie", maar op enkele zeldzame gevallen na is deze in wezen machteloos tot de volgende verkiezingen. In Zwitserland is het doel om zoveel mogelijk mensen te betrekken, zodat niemand een reden heeft om het systeem met een referendum op te blazen.

Referenties:

1. Bogaards, Matthijs. (2017). Vergelijkende politieke regimes: consensus en meerderheidsdemocratie. Oxford Research Encyclopedia of Politics. [Link](#)
2. Lijphart Arend. (1999). Patronen van democratie: regeringsvormen en prestaties in zesendertig landen. Yale University Press.

1.4 Samenvatting: Overeenkomsten en verschillen tussen Zwitserland en België

Zwitserland en België, beide kleine maar diverse Europese landen, tonen intrigerende contrasten in hun politieke en institutionele structuren, met name in de manier waarop ze omgaan met taalkundige, culturele en regionale diversiteit. Hoewel beide "consociatieve democratieën" zijn, ontworpen om met heterogeniteit om te gaan, verschillen hun benaderingen fundamenteel. Zwitserland hanteert een bottom-up, aggregatief model, terwijl België een top-down, centrifugale federatie hanteert.

1. Bestuur van onderaan versus bestuur van bovenaan

Het Belgische federale systeem wordt gekenmerkt door frequente patstellingen, voortkomend uit hervormingen die de bevoegdheden gedeeltelijk decentraliseerden naar de regio's, maar de federale overheid dominant lieten, met name op fiscaal gebied. De macht in België stroomt van de partijelite naar het parlement, waarbij burgers na verkiezingen slechts beperkte invloed hebben. Het Zwitserse systeem daarentegen geeft burgers rechtstreeks inspraak via referenda, waardoor ze op elk moment parlementaire beslissingen kunnen aanvechten. Deze bottom-up benadering betekent dat Zwitserse partijleiders geen impopulaire afspraken kunnen opleggen, omdat burgers er een veto over kunnen uitspreken.

2. Taalbarrières en politieke tegenstellingen

De Belgische politiek is sterk verdeeld langs taalkundige lijnen. Vlaamse en Waalse kiezers zijn beperkt tot hun eigen partijen, met weinig gedeelde politieke ruimte. Zwitserland daarentegen laat een brede scheidslijn zien: burgers stemmen op basis van inhoud in plaats van identiteit, wat leidt tot allianties die taal overstijgen. Zwitserse referenda stimuleren stemmen op basis van inhoud.

3. Provinciaal federalisme en administratieve eenvoud

De overlappende regionale en gemeenschapsbesturen in België zorgen voor complexiteit en spanningen tussen Noord en Zuid. Hervormers stellen een Zwitsers model voor, waarbij provincies (vergelijkbaar met kantons) duidelijke soevereiniteit krijgen over lokale aangelegenheden, wat multipolaire allianties en experimenten van onderaf bevordert.

4. Referenda: Taboe versus veiligheidsklep

De afkeer van België tegen referenda dateert van de "Koninklijke Vraag" van 1950 (de Leopoldskwestie), die de taalkundige kloof vergrootte en bijna tot een burgeroorlog leidde. Sindsdien worden referenda als gevaarlijk beschouwd. Zwitserland daarentegen ziet ze als essentiële veiligheidskleppen voor publieke frustratie, die onrust voorkomen door afwijkende meningen te kanaliseren naar democratische processen.

5. Taalgrenzen en gemeenschapsbestuur

De taalgrenzen van België weerspiegelen historische en economische scheidingen, waarbij Brussel een unieke, meertalige regio is die verstrikt geraakt is in een administratieve impasse. Zwitserse kantons, waarvan sommige tweetalig of drietalig zijn, laten de lokale autonomie (gemeenten) bepalen welke bestuurstaal ze hanteren. De taalgrenzen in Zwitserland zijn vastgelegd, waardoor nieuwkomers zich lokaal aanpassen. Dit voorkomt expansionistische spanningen zoals die in Brussel voorkomen.

6. Uitvoerende organen met inclusie van minderheden

De Zwitserse kantons garanderen vertegenwoordiging van minderheden in de uitvoerende organen en zorgen zo voor een evenwichtige taalverdeling. België kampt in Brussel met identiteitspolitiek, waarbij overlappende bestuursorganen en partijpolitieke stemmingen de verdeeldheid versterken. De invoering van een Zwitsers kantonmodel zou het bestuur kunnen verenigen en stemmingen op basis van inhoudelijke thema's kunnen bevorderen.

7. Waarom het Zwitserse model succesvol is

Directe democratie in Zwitserland stelt burgers in staat om zich via meerdere identiteiten te uiten die verder reiken dan taal, waardoor taalkundige spanningen worden verminderd. Belgische hervormers stellen voor om te beginnen met lokale referenda om directe democratie geleidelijk in te voeren.

8. Competentietoewijzing: Tegengestelde subsidiariteiten

In Zwitserland wordt de macht van de gemeenten via de kantons naar het federale niveau gedelegeerd (subsidiariteit van onderaan). In België wordt de macht van een voorheen unitaire staat naar beneden gedelegeerd, met als doel exclusieve bevoegdheden om taalconflicten te voorkomen, maar dit leidt vaak tot overlappende rechtsgebieden.

9. Structurele ontwrichting

Het Zwitserse "Russische poppetjes"-model is opgebouwd uit een (con)federatie, kantons en gemeenten, elk met eigen verantwoordelijkheden. Het Belgische model combineert federale, regionale en lokale overheden, die vaak overlappen en het bestuur complexer maken.

10. Zwitsers referendum over de splitsing van het kanton Jura

Het Zwitserse referendum over de splitsing van het kanton Jura is een opmerkelijk voorbeeld van de directe democratie in Zwitserland en de vreedzame omgang met taalkundige en regionale verschillen. In België woeden al decennialang taalkundige conflicten tussen Noord en Zuid, vermengd met een tegengestelde politieke cultuur.

Conclusie

De directe democratie, de duidelijke territoriale indeling en het bottom-up subsidiariteitsbeginsel van Zwitserland bevorderen stabiliteit en samenwerking tussen diverse gemeenschappen. Het Belgische top-down competentiemodel kampt met politieke patstellingen en taalkundige verdeeldheid. Het overnemen van elementen van het Zwitserse model, zoals lokale referenda en provinciale autonomie, zou België kunnen helpen bij het aanpakken van zijn aanhoudende uitdagingen.

Referenties:

1. **Lijphart, A. (2025): *Patterns of Democracy*.** (Vergelijkende analyse van Zwitserse en Belgische consensusmodellen).
2. Zwitserse federale grondwet (art. 3 en 42-120): Nadere omschrijving van de toewijzing van federale taken.
3. **Belgische Grondwet (Art. 35 & 39):** Nadere beschrijving van de overgang naar exclusieve regionale bevoegdheden.

1.5 Een economische vergelijking tussen Zwitserland en België

De manier waarop een land is georganiseerd, heeft een directe invloed op de economische prestaties en daarmee op het welzijn van de burgers. We vergelijken Zwitserland met België op een aantal aspecten, aangezien beide kleine, vergelijkbare landen zijn. Zwitserland en België verschillen met name aanzienlijk in hun economische structuren. Zwitserland heeft een sterke financiële sector, een lage werkloosheid en een hoog bbp per hoofd van de bevolking. België, hoewel ook een welvarend land, kampt met een hoge

staatsschuld en werkloosheidscijfers. De gedecentraliseerde belastingautonomie van het Zwitserse systeem stelt de kantons in staat om met elkaar te concurreren, wat een bedrijfsvriendelijk klimaat creëert. Het gecentraliseerde belastingstelsel van België leidt daarentegen vaak tot inefficiëntie en een hogere belastingdruk. Ook de corruptie is er veel hoger.

Referenties:

1. Economische enquêtes van de OESO: Zwitserland 2021. Geraadpleegd via [de OESO](#).
2. Europese Commissie. (2021). Landenrapport: België. Geraadpleegd via [ec.europa.eu](#)

1.6 Het risico van een dictatuur door een verborgen meerderheid

De uitdrukking "De lange mars door de instellingen" verwijst naar de geleidelijke overname van belangrijke instellingen door ideologisch gemotiveerde groeperingen. Hoewel dit fenomeen in verschillende landen is waargenomen, biedt het Zwitserse systeem van directe democratie een uniek tegenwicht doordat burgers wetten of initiatieven die zij als ideologisch extreem beschouwen, kunnen vetoën.

De Zwitserse oplossing: het Concordantiesysteem

Het Zwitserse concordantiesysteem zorgt ervoor dat alle grote politieke partijen in de regering vertegenwoordigd zijn. Dit systeem voorkomt dat één enkele partij of ideologie het politieke landschap domineert en verkleint het risico op institutionele beïnvloeding. Zelfs het ambt van "president" roteert jaarlijks.

Referenties:

1. Kriesi, Hanspeter. (1995). The Political Opportunity Structure of New Social Movements: Its Impact on Their Mobilization. In The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements.
2. Swissinfo.ch. How the Swiss Concordance System Works.

1.7 Historische, van onderaan opgebouwde oorsprong van de Zwitserse directe democratie

De middeleeuwse wortels: de "Landsgemeinde "

De fundamente van de Zwitserse directe democratie gaan terug tot de middeleeuwen, met name tot de Landsgemeinde, ofwel de openluchtvergaderingen. Tijdens deze bijeenkomsten konden burgers rechtstreeks stemmen over lokale aangelegenheden, vaak door hun hand op te steken. Deze traditie van directe burgerparticipatie in de besluitvorming legde de basis voor het Zwitserse systeem van directe democratie.

De 19e eeuw: liberalen versus democraten

In de 19e eeuw onderging Zwitserland ingrijpende politieke veranderingen. De strijd tussen liberalen, die voorstander waren van een representatieve democratie, en democraten, die pleitten voor een directere betrokkenheid van de burgers, leidde tot de invoering van de Zwitserse directe democratie als compromis. De daaruit voortvloeiende federale grondwet van 1848 vestigde Zwitserland als een federale staat en introduceerde elementen van directe democratie, waaronder referenda en bescherming van minderheden.

Moderne evolutie

Het Zwitserse systeem van directe democratie is in de loop der tijd geëvolueerd en omvat nu instrumenten zoals het facultatieve referendum, waarmee burgers parlementaire beslissingen kunnen aanvechten, en het volksinitiatief, waarmee burgers grondwetswijzigingen kunnen voorstellen. Deze mechanismen zijn essentieel geworden

voor het Zwitserse bestuur en hebben bijgedragen aan de politieke stabiliteit in een diverse samenleving.

Referenties:

1. Church, Clive H. (2004). The Politics and Government of Switzerland. Palgrave Macmillan.
2. Linder, Wolf. (2010). Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies. Palgrave Macmillan.

1.8 Historische wortels van de top-down representatieve democratie

De gevestigde representatieve democratieën zijn op een heel andere manier ontstaan dan de directe democratie in Zwitserland. De huidige hiërarchische politiek vindt zijn oorsprong in een tijd waarin een centrale monarch de macht in handen had.

Het "monarchistische syndroom" van de natiestaat

Representatieve democratie in Europa ontstond als reactie op de inefficiënties en ongelijkheden van de monarchie, die voortkwam uit een feodaal verleden waarin een machtige heer concurrerende leenheerlijkheden met geweld verenigde, wat resulteerde in 'natiestaten'. Vervolgens zagen de aristocratische natiestaten in de 17e en 18e eeuw de opkomst van parlementaire systemen. De centrale, van bovenaf opgelegde macht bleef echter bestaan.

De Zwitserse "Alpenuitzondering"

De unieke geografie en de gedecentraliseerde bestuursstructuur van Zwitserland hebben ervoor gezorgd dat het land zich anders heeft kunnen ontwikkelen dan andere Europese staten. Het bergachtige landschap bevorderde de vorming van kleine, zelfbesturende gemeenschappen die meer op consensus en samenwerking dan op hiërarchisch gezag vertrouwden.

De Europese Unie: "Modern feodalisme"?

Sommige politicologen stellen dat de Europese Unie lijkt op een vorm van modern feodalisme, met macht geconcentreerd in een gecentraliseerde bureaucratie. Dit staat in scherp contrast met de gedecentraliseerde, van onderaf opgezette bestuursvorm van Zwitserland, die prioriteit geeft aan lokale autonomie en burgerparticipatie.

Referenties:

1. Linder, Wolf. (2010). Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies. Palgrave Macmillan.
2. Church, Clive H. (2004). The Politics and Government of Switzerland. Palgrave Macmillan.

1.9 De impact van AI op de politiek: een stap in de toekomst.

AI-assistenten staan op het punt de politiek ingrijpend te veranderen door de betrokkenheid van burgers en de transparantie van de overheid te vergroten. Bij correct gebruik kunnen ze directe democratie mogelijk maken voor alle burgers in een digitale wereld. Ze brengen echter ook risico's met zich mee, zoals desinformatie en de mogelijkheid tot manipulatie.

Belangrijke kansen

- Verbeterde burgerparticipatie: AI kan kiezers informeren over beleid, realtime feitencontrole bieden en deelname aan petities en contact met ambtenaren vereenvoudigen.
- Verbeterd bestuur en meer transparantie: AI kan overheidsdiensten stroomlijnen, overheidsuitgaven analyseren om ze inzichtelijk te maken en feedback van burgers over beleid verzamelen.

- Versterking van gemarginaliseerde groepen: Door middel van vertaal- en toegankelijkheidstools kan AI helpen barrières te slechten en de stemmen van ondervertegenwoordigde gemeenschappen te versterken.

Belangrijkste risico's en uitdagingen

- Desinformatie en propaganda: AI kan worden gebruikt om geavanceerde propaganda, deepfakes en gerichte desinformatiecampagnes te genereren.
- Vooroordelen en manipulatie: AI-systemen die getraind zijn op bevooroordeelde data kunnen bestaande ongelijkheden versterken. Ze kunnen ook worden gebruikt om kiezers te bestoken met manipulatieve boodschappen.
- Privacy en surveillance: Het gebruik van AI in de politiek roept zorgen op over overheidstoezicht en de aantasting van de privacy van burgers.
- Algoritmische echokamers: AI-algoritmen kunnen de bestaande overtuigingen van gebruikers versterken, wat kan leiden tot een toegenomen politieke polarisatie.

Referenties

1. Chesney, R., & Citron, D. (2022). Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. Lawfare Institute
2. European Parliament. (2023). Artificial Intelligence in the Political Sphere: A Study for the Panel for the Future of Science and Technology. EPRS | European Parliamentary Research Service.
3. Kreiss, D. (2023). The Dual-Use Dilemma: AI, Political Communication, and the Future of Democracy. Center for Information, Technology, and Public Life (CITAP), University of North Carolina at Chapel Hill.
4. Medina, A., & Tsubaki, H. (2024). AI for Public Good: Enhancing Governance and Civic Technology. Stanford Social Innovation Review.

1.10 Recente Zwitserse referenda illustreren hoe het werkt.

Het referendum over vrouwenkiesrecht van 1971

Zwitserse vrouwen kregen pas in 1971 stemrecht bij federale verkiezingen, toegekend door de mannelijke parlementsleden. Daarmee was Zwitserland een van de laatste landen in Europa waar dit gebeurde. Dit referendum benadrukte het trage tempo van de veranderingen in de Zwitserse directe democratie, maar toonde tegelijkertijd aan dat het systeem zich vrij geweldloos kan aanpassen aan maatschappelijke veranderingen.

Het EER-lidmaatschap van 1992

In 1992 verwierpen de Zwitserse kiezers met een nipte meerderheid de toetreding tot de Europese Economische Ruimte (EER). Deze beslissing werd gezien als een overwinning voor de Zwitserse soevereiniteit, maar had ook aanzienlijke economische gevolgen, waardoor Zwitserland op sommige vlakken geïsoleerd raakte van de Europese integratie.

Het minarettenverbod van 2009

In 2009 stemden de Zwitserse kiezers voor een controversieel verbod op de bouw van nieuwe minaretten. Critici betoogden dat het referendum discriminerend was, terwijl voorstanders beweerden dat het noodzakelijk was om de Zwitserse culturele identiteit te behouden.

Het "Tegen massale immigratie"-initiatief van 2014

In 2014 stemden de Zwitserse kiezers nipt in met een initiatief om de immigratie vanuit de Europese Unie te beperken, waarmee ze de bilaterale overeenkomsten van Zwitserland met de EU ter discussie stelden. Deze beslissing leidde tot een intens debat over de balans tussen directe democratie en internationale verplichtingen.

Het universeel basisinkomen (UBI) van 2016

De Zwitserse kiezers verwierpen massaal een voorstel voor de invoering van een universeel basisinkomen, maar het referendum vestigde wereldwijde aandacht op het concept en de mogelijke gevolgen ervan voor de aanpak van inkomensongelijkheid en automatisering.

Casestudies: Klimaatbeleid en pensioenhervorming

Zwitserse referenda hebben een cruciale rol gespeeld bij het vormgeven van klimaatbeleid en pensioenhervormingen. Zo ging het bij recente stemmingen bijvoorbeeld om het vinden van een evenwicht tussen ecologische duurzaamheid en economische groei, en het waarborgen van de levensvatbaarheid van het sociale zekerheidsstelsel op de lange termijn.

Samenvatting

Deze referenda illustreren de sterke punten en uitdagingen van directe democratie. Hoewel het systeem burgers in staat stelt rechtstreeks inspraak te hebben in belangrijke kwesties, kan het ook leiden tot controversiële uitkomsten die mogelijk niet stroken met internationale normen of beleidsdoelen op lange termijn.

Het veelvuldige gebruik van referenda in Zwitserland fungeert als een waarborg tegen institutionele beïnvloeding door belangengroepen of politieke elites. Door burgers het laatste woord te geven, zorgt het systeem ervoor dat geen enkele groep het politieke proces kan domineren.

Referenties:

1. Swissinfo.ch. Key Swiss Referendums.
2. The Guardian. (2016). Swiss voters reject universal basic income. Retrieved from theguardian.com
3. BBC News. (2009). Swiss vote to ban minarets. Retrieved from bbc.com

1.11 Belangrijkste conclusies

De Zwitserse directe democratie biedt een uniek bestuursmodel dat de nadruk legt op burgerparticipatie, consensusvorming en lokale autonomie. Hoewel het systeem niet zonder uitdagingen is, zoals trage besluitvorming en het risico op controversiële referenda, heeft het zich de afgelopen 150 jaar opmerkelijk stabiel en effectief getoond. Nu de Europese Unie en andere landen te maken hebben met toenemende politieke polarisatie en institutionele uitdagingen, biedt het Zwitserse model waardevolle lessen over het belang van inclusiviteit, subsidiariteit van onderaan en burgerbetrokkenheid.

Referenties:

1. Linder, Wolf. (2010). Zwitserse democratie: mogelijke oplossingen voor conflicten in multiculturele samenlevingen. Palgrave Macmillan.
2. Church, Clive H. (2004). De politiek en het bestuur van Zwitserland. Palgrave Macmillan.

1.12 Inhoudsopgave

1	Samenvattingen	4
1.1	Inleiding	4
1.2	De rol van politieke partijen in Zwitserland	4
1.3	Consensusdemocratie versus conflictdemocratie	5
1.4	Samenvatting: Overeenkomsten en verschillen tussen Zwitserland en België .	6
1.5	Een economische vergelijking tussen Zwitserland en België	7
1.6	Het risico van een dictatuur door een verborgen meerderheid	8
1.7	Historische, van onderaf opgezette wortels van de Zwitserse directe democratie	8
1.8	Historische wortels van de top-down representatieve democratie	9
1.9	De impact van AI op de politiek, een stap in de toekomst.	9
1.10	Recente Zwitserse referenda die illustreren hoe het werkt	10
1.11	Belangrijkste conclusies	11
1.12	Inhoudsopgave	12
2	Democratie en politieke partijen in Zwitserland	15
2.1	Inleiding	Error! Bookmark not defined.
2.2	De rol van politieke partijen in Zwitserland	15
2.3	Hoe delen politieke partijen de macht in Zwitserland?	17
2.4	Verkiezingen, meer gericht op inhoud dan op personen	19
2.5	Het "vierde" type stemming: referenda	20
2.6	De magische formule (Zauberformel)	20
2.7	De "magische formule" onder stress	22
3	Consensusdemocratie versus conflictdemocratie	24
3.1	Belangrijkste verschillen	24
3.2	Kenmerkende eigenschappen van de Zwitserse manier	26
3.3	Minder is meer, maar het vergt meer tijd en overweging	27
3.4	De afweging:	29
3.5	De dubbele meerderheid	31
3.6	Kantonale verschillen in democratie, economische prestaties en belastingtarieven	32
3.7	Belangrijkste vergelijkingssamenvatting	34
4	Een politieke vergelijking tussen Zwitserland en België	36
4.1	Bottom-up versus top-down	36
4.2	Zijn taalgrenzen de juiste oplossing?	38
4.3	Waarom het "Zwitserse model" werkt waar België het moeilijk heeft	40
4.4	Tegengestelde subsidiariteit van competentieniveaus	40
4.5	Competentievergelijkingstabel	40

4.6	Institutionele logica: "Subsidiariteit van onderaf" versus "Exclusieve bevoegdheden"	41
4.7	Structurele ontleding	41
4.8	Zwitsers referendum over de splitsing van het kanton Jura	42
4.9	Overzicht in een mindmap	44
5	Een economische vergelijking tussen Zwitserland en België	46
5.1	Macro-economische verschillen	46
5.2	Werkgelegenheid in de publieke sector versus in de private sector	49
5.3	De inactiviteitsval van België	50
5.4	Individuele inkomstenbelasting (persoonlijk)	52
5.5	Vennootschapsbelasting (Bedrijven)	53
5.6	Verbruiksbelasting (btw / MWST)	53
5.7	Samenvattende tabel van fiscale autonomie	53
5.8	Loonbelasting	54
5.9	De analyse van de "middenklasse"	56
5.10	Institutionele impact: Waarom het gemiddelde lager ligt	57
5.11	Corruptie	57
6	Het risico van een dictatuur door een verborgen meerderheid	59
6.1	Het probleem: "De lange mars door de instellingen"	59
6.2	De Zwitserse oplossing: Het Concordantiesysteem	59
6.3	Mediabalans: De "fög"-bevindingen	59
6.4	Directe democratie als "veto" op ideologie	60
6.5	Samenvatting van vergelijkingen	60
6.6	Meer diepgang over de verborgen meerderheid	Error! Bookmark not defined.
6.7	Het "volksveto" tegen ideologische overmoed	60
6.8	Medianeutraliteit: Het "referendum-businessmodel"	Error! Bookmark not defined.
6.9	Waarom het in Zwitserland minder een probleem is	61
6.10	Belangrijkste conclusies	62
6.11	Belangrijke referenties	62
7	Historische wortels van de Zwitserse top-down directe democratie	63
7.1	De middeleeuwse wortels: De "Landsgemeinde"	63
7.2	De 19e eeuw: liberalen versus democraten	63
7.3	Waarom de Zwitsers voor directe democratie kozen in plaats van vertegenwoordiging	64
7.4	Waarom hebben andere landen dit niet gedaan?	64
7.5	Belangrijke mijlpalen in de moderne adoptie	64
7.6	Samenvatting:	65

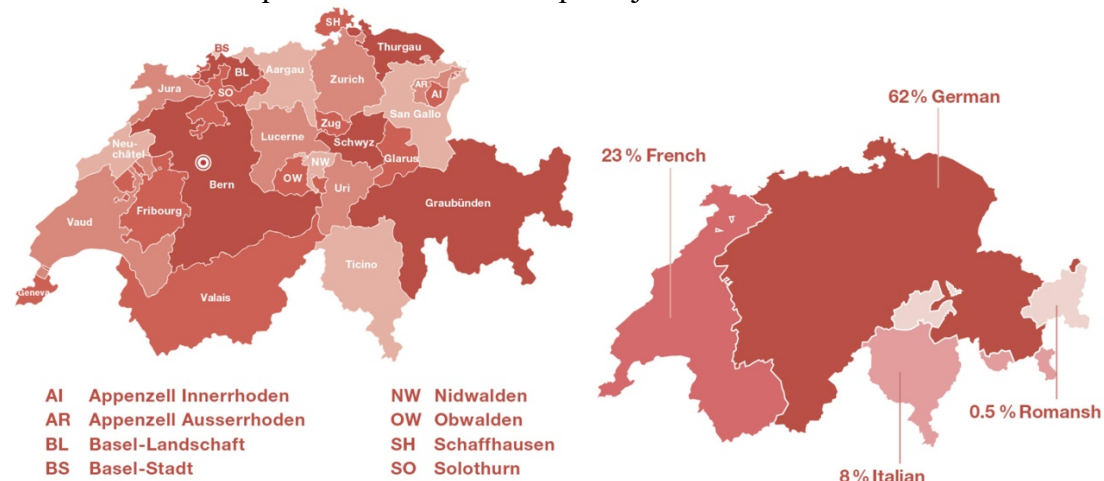
8	Historische wortels van representatieve top-down democratieën	66
8.1	Het "monarchale syndroom" van de natiestaat	66
8.2	De Zwitserse "Alpenuitzondering"	66
8.3	De Europese Unie: "Modern feudalisme"?	67
9	De ontwrichtende rol van digitalisering en AI in de politiek, een stap in de toekomst.	68
9.1	Verbetering van het burgerbewustzijn	68
9.2	Politieke betrokkenheid vereenvoudigen	68
9.3	Vereenvoudiging van het bestuur	68
9.4	Politieke campagnes personaliseren	69
9.5	Het bestrijden (of aanwakkeren) van desinformatie	69
9.6	Verbetering van de transparantie	69
9.7	Stemmen van gemarginaliseerden versterken	69
9.8	Ethische en regelgevende uitdagingen	69
9.9	Vormgeven van het publieke debat	70
9.10	Voorspellende analyses en crisismanagement	70
10	Enkele Zwitserse referenda die illustreren hoe het werkt	71
10.1	Het referendum over vrouwenkiesrecht van 1971	71
10.2	Het EER-lidmaatschap van 1992 (de "stem van de miljardair")	71
10.3	Het minarettenverbod van 2009	71
10.4	Het initiatief "Tegen massale immigratie" van 2014	71
10.5	Het universeel basisinkomen (UBI) van 2016	72
10.6	Casestudies: Klimaatbeleid en pensioenhervorming	72
10.7	Belangrijkste vergelijkingssamenvatting	73
10.8	Hoe deze stemmen "institutionele overname" voorkomen	74

2 Democratie en politieke partijen in Zwitserland

2.1 Inleiding

Het systeem van directe democratie in Zwitserland is uniek. Omringd door andere Europese landen die allemaal een zogenaamd representatief democratiesysteem hanteren, is het land relatief succesvol en kent het al meer dan 150 jaar vrede. Toch is er maar weinig bekend over dit systeem van directe democratie. Meestal is het alleen bekend vanwege de referenda. In dit werkdocument gaan we dieper in op de materie. Wist u bijvoorbeeld dat de regering ongeveer 80% van de burgers vertegenwoordigt? De regering bestaat uit ministers van alle grote partijen, zelfs als ze uit verschillende politieke kampen komen. Samen bekleden ze een ambt omdat hun taak is om de beste oplossing te vinden voor alle burgers, of in ieder geval voor een aanzienlijke meerderheid van hen. Daardoor is er geen echte politieke oppositie zoals in andere landen. Het referendum geeft de burgers het laatste woord. Het land telt 26 zeer uiteenlopende kantons, elk met een eigen grondwet. Er worden tot wel vier talen gesproken. En toch is de cohesie zeer sterk.

Zwitserland kent wat we een consensusdemocratie kunnen noemen, terwijl andere landen een zogenaamde conflictdemocratie hebben. Zwitserland heeft een bottom-up subsidiariteitssysteem van bevoegdheden, terwijl andere landen een top-down hiërarchisch systeem hebben met vaak overlappende bevoegdheden. In dit werkdocument onderzoeken we verschillende aspecten en wat dit in de praktijk betekent.

2.2 De rol van politieke partijen in Zwitserland

In de Zwitserse "semi-directe" democratie bekleden politieke partijen een unieke en enigszins paradoxale positie. Anders dan in puur representatieve systemen (zoals de VS of het VK), waar partijen de voornaamste bewakers van de macht zijn, delen de Zwitserse partijen de beleidsbepalende positie met de burgers zelf.

Hoewel het Zwitserse volk via referenda uiteindelijk het vetorecht heeft, vormen de politieke partijen de organisatorische kracht die het systeem draaiende houdt. Hun taken omvatten onder meer:

- **Initiatieven en referenda lanceren:** Hoewel in principe elke burger een initiatief kan starten, zijn politieke partijen de meest frequente organisatoren. Zij beschikken over de financiële middelen, ledennetwerken en infrastructuur om de benodigde handtekeningen te verzamelen (100.000 voor een initiatief; 50.000 voor een referendum).
- **Het vormen van een politieke mening:** Voor elke nationale verkiezing (meestal vier keer per jaar) publiceren partijen officiële "stemadviezen". Dit helpt burgers

om de complexe wetgeving te begrijpen door hun stem af te stemmen op de bredere ideologie van een partij.

- **De "pre-parlementaire" fase:** Om te voorkomen dat hun wetten later door een facultatief referendum worden aangevochten, streven de regeringspartijen vaak naar consensus tijdens de ontwerpfase. Ze nodigen belangengroepen en oppositiepartijen uit om vroegtijdig hun zorgen te uiten, een proces dat bekendstaat als *Vernehmlassung*.
- **Werving:** Partijen blijven het voornaamste middel voor het werven en opleiden van de personen die zitting nemen in de Bondsvergadering (het parlement) en de Bondsraad (het uitvoerend kabinet).

Versterken ze de democratie?

De relatie is een "tweesnijdend zwaard". Er zijn overtuigende argumenten voor hoe ze het systeem versterken en hoe ze het juist kunnen compliceren.

Hoe ze de democratie versterken	Hoe ze het zouden kunnen "verzwakken".
Stabiliteit: Door deel te nemen aan de "Magische Formule" (een op consensus gebaseerd kabinet) zorgen de grootste partijen ervoor dat het grootste deel van de bevolking in de regering vertegenwoordigd is.	Ondoorzichtigheid: De financiering van politieke partijen in Zwitserland is notoir minder transparant dan in andere Europese landen, wat leidt tot zorgen over "duister geld" dat de stemuitslag zou kunnen beïnvloeden.
Educatie: Partijen splitsen complexe beleidskwesties op in begrijpelijke programma's, waardoor het voor de gemiddelde burger gemakkelijker wordt om deel te nemen aan vier verkiezingen per jaar.	Polarisatie: De afgelopen jaren hebben partijen (met name aan de extreemrechtse en extreemlinkse kant) gebruikgemaakt van directe democratie om initiatieven op het gebied van 'identiteitspolitiek' te lanceren die maatschappelijke wrijving kunnen veroorzaken.
Verantwoording: De dreiging van een door een partij geleid referendum houdt de regering in toom en zorgt ervoor dat ze geen wetten aanneemt die te ver afstaan van de publieke opinie.	Professionalisering: Critici stellen dat "burgerinitiatieven" steeds vaker "partijinitiatieven" worden, waardoor de macht verschuift van burgers op lokaal niveau naar professionele politieke machines.

Conclusie

De meeste politicologen stellen dat partijen de Zwitserse democratie versterken door als "bindweefsel" tussen de staat en de burgers te fungeren. Zonder hen zou de logistieke last van directe democratie, zoals het verzamelen van handtekeningen en het uitleggen van wetten, te zwaar zijn voor individuele burgers. Hun macht is echter strikt beperkt: een Zwitserse partij kan een verkiezing winnen, maar de week erna nog steeds een referendum over haar belangrijkste beleidspunt verliezen.

2.3 Hoe is de machtsverdeling tussen politieke partijen in Zwitserland?

Het Zwitserse politieke landschap wordt bepaald door de “**magische formule**” (**Zauberformel**), een ongeschreven overeenkomst waarbij de vier grootste partijen het kabinet (de Bondsraad) delen. Dit zorgt ervoor dat bijna 80% van de kiezers altijd in de regering vertegenwoordigd is, zelfs als de verkiezingen een verschuiving in de voorkeuren van de burgers laten zien. De Zwitserse politiek weerspiegelt een langetermijndoelstelling van gedeelde stabiliteit op de lange termijn.

Hieronder een overzicht van de belangrijkste politieke spelers in 2025 en waar zij doorgaans voor staan in de context van directe democratie:

1. SVP / UDC (Zwitserse Volkspartij)

- Standpunt: Nationaal-conservatief, rechts-populistisch.
- Kernpunten: Strikte neutraliteit, verzet tegen EU-integratie en een zeer restrictief immigratiebeleid.
- Rol in referenda: Zij maken het vaakst gebruik van het "volksinitiatief". Ze initiëren vaak stemmingen om een parlement te omzeilen dat zij als te "liberaal" of "internationalistisch" beschouwen.
- Recente voorbeelden: Ze hebben zich onder meer ingezet voor verboden op minaretten, het "boerkaverbod" en initiatieven om Zwitserse werknemers voorrang te geven boven migranten uit de EU.

2. SP / PS (Sociaal-Democratische Partij)

- Standpunt: Centrumlinks, voorstander van de verzorgingsstaat.
- Kernpunten: Sociale zekerheid, gendergelijkheid, milieubescherming en nauwere banden met de EU.
- Rol in referenda: De SP gebruikt het facultatieve referendum vaak om "burgerlijke" (rechtse) economische hervormingen te blokkeren, zoals verlaging van de vennootschapsbelasting of verhoging van de pensioenleeftijd.
- Recente voorbeelden: Ze hebben zich onlangs ingezet voor een initiatief voor een "dertiende maand" pensioenuitkering (dat in 2024 met succes door het volk is aangenomen).

3. FDP / PLR (De Liberalen)

- Standpunt: Centrumrechts, klassiek liberaal.
- Kernpunten: Economische vrijheid, minimale overheidsinterventie en een sterke Zwitserse financiële sector.
- Rol in referenda: Als "partij van de economie" verdedigen ze doorgaans het overheidsbeleid tegen aanvallen van links (sociale kwesties) of extreemrechts (sovereiniteitskwesties).
- Recente voorbeelden: Ze zijn belangrijke voorstanders van bilaterale handelsakkoorden en digitale transformatieprojecten, zoals de nationale e-ID.

4. Die Mitte / Le Centre (het centrum)

- Standpunt: Centristisch, met christendemocratische wortels.
- Kernthema's: Familiewaarden, sociale cohesie en "compromisgedreven" politiek.

- Rol in referenda: Referenda zijn vaak doorslaggevend. Omdat de Zwitserse kiezers vaak verdeeld zijn tussen links (SP) en rechts (SVP/FDP), wint de partij waar "Het Centrum" zich bij aansluit vrijwel altijd de meeste stemmen.
- Recente voorbeelden: Ze hebben een belangrijke rol gespeeld bij de hervorming van het zorgstelsel en bij het doorvoeren van pensioenhervormingen om deze "stembestendig" te maken.

5. De Groenen en Groene Liberalen (GLP)

- Bestaat uit 2 groepen, een linkse en een centristische.
- Standpunt: Milieuactivist. De "Groenen" zijn links georiënteerd, terwijl de "Groene Liberalen" ecologie combineren met marktgerichte beleidsmaatregelen.
- Rol in referenda: Ze richten zich sterk op klimaatgerelateerde initiatieven. Zelfs als ze een stemming verliezen, slagen ze er vaak in de regering te dwingen een "tegenvoorstel" te maken dat groener is dan de oorspronkelijke wet.

Samenvatting van de machtsverhoudingen tussen partijen in 2025

Feest	Stemmenaandeel / zetels Nationale Raad	Ideologie	Federale Raadszetels (van de 7 in totaal)	Hoofddoel in stemmen
Vertegenwoordigd in de Bondsraad: 74,6%				
SVP	27,9% 62 zitplaatsen	Rechts Conservatief	2	Bescherming van de soevereiniteit
SP	18,3% 41 zitplaatsen	Links Sociaal Basel	2	Uitbreiding van de sociale zekerheid
FDP	14,3% 28 zitplaatsen	Midden- rechts Pro-zakelijk	2	Versterking van de economie
Die Mitte	14,1% 29 zitplaatsen	Centrum Christen Democraten	1	Een middenweg vinden
Niet vertegenwoordigd in de Bondsraad				
Groenen	9,8% 23 zitplaatsen	Links Milieuactivist		
GLP (Groene Liberalen)	7,6% 10 zitplaatsen	Centristisch Liberaal- Groen		

Een uniek "Zwitsers" feit: het komt vaak voor dat een partij een minister in de regering heeft die officieel een wet steunt, terwijl de partijleden in het openbaar actief campagne voeren voor een referendum om diezelfde wet te verwerpen. Dit "dubbele spoor" zorgt ervoor dat de regering en de partijen van elkaar gescheiden blijven. Zie verder "De magische formule".

2.4 Verkiezingen gaan meer over inhoudelijke kwesties dan over mensen.

Het Zwitserse politieke systeem is een "**semi-directe democratie**", gestructureerd op drie verschillende niveaus: federaal, kantonaal en gemeentelijk. Door deze structuur behoren Zwitserse burgers tot de meest frequent gepeilde bevolkingsgroepen ter wereld; ze stemmen vaak zo'n vier keer per jaar over uiteenlopende kwesties.

1. Federaal niveau (nationaal)

Op federaal niveau worden er elke vier jaar verkiezingen gehouden voor de wetgevende macht. De uitvoerende macht wordt indirect gekozen.

Wetgevende macht: De Federale Vergadering

- **Nationale Raad** (Lagerhuis): Bestaat uit 200 zetels, verdeeld over de 26 kantons op basis van bevolkingsaantal.
- **Statenraad** (Hogerhuis): Bestaat uit 46 leden die de kantons vertegenwoordigen. De meeste kantons hebben twee zetels, terwijl zes voormalige 'halfkantons' er één hebben.

Uitvoerend orgaan: De Bondsraad

- **Let op:** burgers stemmen niet op de president of het kabinet.
- In plaats daarvan kiest de Bondsvergadering de zeven leden van de Bondsraad (de regering). Het **voorzitterschap roteert vervolgens** jaarlijks tussen deze zeven leden.

2. Kantonaal niveau (staat)

Elk van de 26 kantons is een **soevereine staat** met een eigen grondwet en regering. Hoewel de timing per kanton verschilt, worden er in de meeste kantons om de vier tot vijf jaar verkiezingen gehouden.

- **Wetgevende macht: Kantonaal Parlement**
 - Kiezers kiezen vertegenwoordigers voor hun respectievelijke kantonale parlementen (de namen variëren, bijvoorbeeld Grand Conseil, Kantonsrat of Landrat).
- **Uitvoerende macht: Kantonregering**
 - Anders dan op federaal niveau wordt de Uitvoerende Raad (doorgaans bestaande uit 5 of 7 leden) in de meeste kantons rechtstreeks door de bevolking gekozen.
- **Rechtspraak:** In sommige kantons kiezen burgers ook rechters voor de kantonale rechtbanken.

3. Gemeentelijk niveau (lokaal)

Er zijn meer dan 2000 gemeenten in Zwitserland. De frequentie van deze verkiezingen wordt bepaald door de kantonale wetgeving, maar vindt doorgaans om de vier jaar plaats.

- **Wetgevend:** Gemeentevergadering of Parlement
 - In grotere steden kiezen de kiezers een gemeentelijk parlement.
 - In kleinere dorpen is er geen gekozen parlement; in plaats daarvan komen alle stemgerechtigde burgers bijeen voor een dorpsvergadering (gemeenteraad) om rechtstreeks over lokale wetten te stemmen.

- **Uitvoerend orgaan:** Gemeenteraad
 - Kiezers kiezen rechtstreeks het uitvoerend orgaan en vaak ook de burgemeester (vaak syndicus of gemeindepräsident genoemd).

2.5 Het "vierde" type stemming: referenda

Het is belangrijk om te weten dat Zwitserse burgers vaker stemmen over kwesties dan over personen. Via het systeem van "Directe Democratie" gaan burgers ongeveer eens per kwartaal naar de stembus om te stemmen over:

- Verplichte referenda: wijzigingen aan de grondwet.
- Facultatieve referenda: Verwerpen of wijzigen van wetten die door het parlement zijn aangenomen.
- Volksinitiatieven: Nieuwe wetten voorgesteld door burgers (waarvoor 100.000 handtekeningen nodig zijn).

2.6 De magische formule (Zauberformel)

De Magische Formule (Zauberformel) is een van de meest unieke politieke regelingen ter wereld. Het is geen wet die in de grondwet is vastgelegd, maar een 'gentleman's agreement' dat sinds 1959 in Zwitserland van kracht is.

In wezen is het een permanente grote coalitie waarbij de winnaars en verliezers van verkiezingen overeenkomen om de macht te delen in plaats van erom te vechten.

1. De rekenkunde van macht

De formule bepaalt hoe de zeven zetels in de Bondsraad (het collectieve staatshoofd) worden verdeeld over de vier grootste partijen. Decennialang (1959-2003) was de verhouding een onwrikbare 2:2:2:1:

- 2 zetels: FDP (Liberalen)
- 2 zetels: CVP (nu The Centre)
- 2 zetels: SP (Socialdemocraten)
- 1 zetel: SVP (Volkspartij)

Naarmate de SVP uitgroeide tot de grootste partij, werd de formule in 2003 aangepast. Vanaf 2025 is de "magische" verdeling als volgt:

(SVP): 2 (SP): 2 (FDP): 2 (Het Centrum): 1

Merk op dat, nu de Groene Partij de afgelopen jaren meer stemmen hebben gekregen, er een discussie is ontstaan om hen ook een zetel te geven, maar dit voorstel is niet aangenomen.

2. Waarom is het "magisch"?

Het wordt "magisch" genoemd omdat het een systeem van **eensgezindheid creëert**. In de meeste landen bestaat de regering uit een meerderheid (> 50%) die over een minderheid (< 50%) regeert. In Zwitserland **vertegenwoordigt de regering bijna 80% van de kiezers**.

Geen oppositiepartij: Er is geen sprake van één enkele "oppositie" in de traditionele zin. De grote partijen zijn allemaal tegelijkertijd "aan de macht" en "in de oppositie". De

posities kunnen ook voor elke onderwerp verschillend zijn, en niet “regerende meerderheid tegen oppositie”.

De dreiging van een veto: Omdat Zwitserland een directe democratie kent, kan elke partij die niet in de regering zit, eenvoudigweg referenda uitschrijven om elke wet die de regering aanneemt te blokkeren. De magische formule motiveert de grote regeringspartijen om mee te werken aan het opstellen van wetten die een volksstemming kunnen doorstaan.

3. Belangrijkste unieke kenmerken

Collectieve verantwoordelijkheid: Zodra de zeven ministers achter gesloten deuren een besluit hebben genomen, moeten ze dat in het openbaar als één geheel verdedigen, zelfs als hun eigen partij het besluit afkeurt.

De “**Eerste onder gelijken**”: Zwitserland kent geen "premier" of "president" met absolute macht. De titel van president roteert jaarlijks tussen de zeven leden. In wezen zijn het zeven gelijken die samen het land besturen.

Moties van wantrouwen: Anders dan bv. in het Verenigd Koninkrijk of Duitsland kan het Zwitserse parlement de regering niet halverwege haar ambtstermijn ontslaan, en kan de regering het parlement niet ontbinden. Ze zitten vier jaar lang aan elkaar vast, waardoor ze gedwongen worden compromissen te sluiten.

Wordt het bedreigd?

In 2025 staat de formule meer dan ooit onder druk. De Groene Partij is aanzienlijk gegroeid en betoogt dat zij recht heeft op een zetel, wat zou betekenen dat een van de "historische" partijen eruit gegooid zou moeten worden. Tot nu toe hebben de gevestigde partijen zich hiertegen verzet en geven zij de voorkeur aan de stabiliteit van de traditionele formule boven "mathematische eerlijkheid".

Samenvatting:

De magische formule verandert politieke vijanden in huisgenoten. Ze mogen het overal mee oneens zijn, maar ze moeten het eens worden over hoe het huis bestuurd moet worden, anders zal de "huisbaas" (het Zwitserse volk) hun beslissingen bij de stembus vetoën.

4. De verkiezing van de zeven leden van de Bondsraad

In Zwitserland is de verkiezing van de zeven leden van de Bondsraad een spannend drama dat meer weg heeft van een pauselijk conclaaf dan van een moderne democratische verkiezing.

Hoewel het publiek het parlement kiest, kiest het parlement (de Verenigde Federale Vergadering) de Bondsraad. Dit gebeurt elke vier jaar in december, of wanneer er een zetel vrijkomt.

De "Nacht van de Lange Messen" (Nacht der langen Messer)

Ondanks de grimmige historische naam (ontleend aan de nazi-zuivering van 1934), verwijst dit in Zwitserland naar de koortsachtige nacht van lobbyen, achterkamertjesdeals en tactische complotten die zich afspelen in de bars en restaurants van Bern (met name in Hotel Bellevue Palace) de nacht voor de verkiezingen.

De strategie: Partijen komen in het geheim bijeen in "facties" om te beslissen welke kandidaat van andere partijen ze zullen steunen. Omdat de stemming geheim is, spelen partijen vaak "tactische spelletjes". Een linkse partij zou bijvoorbeeld kunnen stemmen op de meest gematigde kandidaat van een rechtse partij om de harde lijn van die partij te verzwakken.

De "onofficiële" kandidaten: Soms negeert het parlement de officiële kandidaten van een partij en kiest het een "onofficiële" (niet-voorgedragen) kandidaat van diezelfde partij. Dit wordt gezien als een machtsgreep om het partijbestuur te vernederen.

De spelregels: Om het land bijeen te houden, moeten tijdens de verkiezingen verschillende "onzichtbare" regels in evenwicht worden gehouden. Als het parlement deze negeert, dreigt er een nationale crisis.

Taalbalans: Traditioneel zijn er meestal 4 Duitstaligen, 2 Franstaligen en 1 Italiaanstalige. Je kunt niet zomaar 7 Duitstaligen hebben, ook al vormen zij de grootste groep binnen de bevolking.

Gendergelijkheid: Hoewel het geen strikte wet is, bestaat er enorme maatschappelijke en politieke druk om een ongeveer gelijke verdeling tussen mannen en vrouwen te handhaven.

Kantonale diversiteit: Geen twee leden mogen uit hetzelfde kanton komen (dit was een strikte wet tot 1999; nu is het slechts een belangrijke richtlijn).

Anciënniteit: De zetels worden één voor één verkozen, te beginnen met het oudste zittende lid. Zittende leden worden bijna altijd herkozen. Het wordt beschouwd als een "politieke aardbeving" als een zittend lid wordt weggestemd (dit is sinds 1848 slechts vier keer voorgekomen).

Het verkiezingsdagritueel

Op de ochtend van de verkiezingen komen de 246 parlementsleden bijeen.

1. **De geheime stemming:** Leden schrijven hun naam op een stuk papier.
2. **De absolute meerderheid:** Om te winnen heeft een kandidaat een absolute meerderheid van de geldige stemmen nodig.
3. **De elimineronde:** Als er in de eerste twee rondes niemand wint, wordt in elke volgende ronde de kandidaat met de minste stemmen geëlimineerd totdat iemand het magische aantal stemmen behaalt.

Waarom is dit belangrijk?

Eenmaal gekozen, moeten deze zeven mensen hun partijpetten bij de deur achterlaten. Ze vormen een "collegiaal orgaan". Zelfs als het parlement een sociaaldemocraat en een rechts-populist heeft gekozen die elkaar tijdens de campagne hebben aangevallen, moeten ze nu elke woensdag in dezelfde ruimte zitten en tot een consensus komen. Lukt dat niet, dan verlaten ze de ruimte niet.

2.7 De "magische formule" onder druk

In de lange geschiedenis van stabiliteit in Zwitserland worden de gebeurtenissen van 2003 en 2007 beschouwd als niets minder dan een politieke "aardbeving".

Om te begrijpen hoe zeldzaam dit is: in meer dan 175 jaar zijn slechts vier zittende leden van de Bondsraad weggestemd. Twee daarvan vonden plaats in de 19e eeuw, en de andere twee kort na elkaar in het begin van de jaren 2000, waarmee de "magische formule" bijna werd verbroken.

1. De afzetting in 2003: Ruth Metzler³

In 2003 was de rechtse SVP (Volkspartij) de grootste partij in Zwitserland geworden.⁴ Onder de "magische formule" hadden ze slechts één zetel, terwijl de kleinere CVP (Het Centrum) er twee had.

De SVP eiste een tweede zetel om hun electorale kracht te weerspiegelen.⁵ In een stap die het land schokte, stemde het parlement hiermee in. Ze weigerden Ruth Metzler (CVP) opnieuw te kiezen en kozen in plaats daarvan de polariserende leider van de SVP, Christoph Blocher.⁶

De impact: Dit was de eerste keer sinds 1872 dat een zittende minister werd weggestemd. Het gaf aan dat de "magische formule" geen wet was, maar een wiskundig probleem. Als je partij te veel kiezers verliest, is je zetel niet langer veilig.

2. De wraak van 2007: Christoph Blocher

De meest dramatische gebeurtenis was de "Nacht van de Lange Messen" in december 2007. Christoph Blocher was een miljardair en een populistische oproerkraai die volgens velen binnen de andere partijen de "collegialiteit" van de raad niet respecteerde. Hij bekritiseerde zijn eigen collega's regelmatig in het openbaar. De centrumlinkse en centristische partijen spanden in het geheim samen om hem af te zetten.

- **De wilde kandidaat:** In plaats van op Blocher te stemmen, bracht het parlement in het geheim zijn stem uit op Eveline Widmer-Schlumpf, een gematigder lid van Blochers eigen partij (SVP) die niet eens officieel was genomineerd.
- **Het verraad:** Toen ze de volgende ochtend de functie aanvaardde, was de SVP woedend. Ze beschouwden haar als een "verraadster" en Blochers verwijdering als een "staatsgreep".

3. De nasleep: een oppositiepartij

De gevolgen waren ongekend voor Zwitserland:

- **Uitsluiting:** De SVP zette Widmer-Schlumpf uit de partij. Omdat ze nu "partijloos" was, beweerde de SVP dat ze niet langer vertegenwoordigd waren in de regering.
- **De BDP:** Widmer-Schlumpf en haar aanhangers vormden een nieuwe partij, de Conservatief-Democratische Partij (BDP), zodat ze in de regering kon blijven.
- **Oppositie:** Gedurende een korte periode verklaarde de SVP, de grootste partij van het land, zich in de "oppositie" tegen de regering, een concept dat in de Zwitserse politiek bijna onbekend is.

Waarom het vandaag de dag belangrijk is

De stabiliteit keerde uiteindelijk terug. In 2015 was de BDP gekrompen, Widmer-Schlumpf ging met pensioen en de SVP kreeg haar tweede zetel terug, waardoor het evenwicht hersteld was.

Deze gebeurtenissen bewezen echter dat de "magie" in de formule in werkelijkheid fragiel is. Ze berust volledig op de bereidheid van de partijen om samen te werken. Als een minister zich te "on-Zwitsers" gedraagt (te agressief of oncoöperatief), behoudt het parlement nog steeds de uiteindelijke bevoegdheid om hem of haar aan het einde van de vierjarige ambtstermijn te "ontslaan".

3 Consensusdemocratie versus conflictdemocratie

Zwitserse politicologen noemen hun land een “consociatieve democratie” in plaats van een “meerderheidsdemocratie”.

In de meeste representatieve systemen (zoals de VS, het VK of Frankrijk) is het doel om minsten 50 % van de stemmen te behalen, zodat de overige stemmen genegeerd kan worden. Deze laatste vormt de “oppositie”, maar op enkele zeldzame gevallen na is deze in feite machteloos tot de volgende verkiezingen. In Zwitserland is het doel om zoveel mogelijk mensen te betrekken, zodat niemand een reden heeft om het systeem met een referendum “op te blazen”.

Bij nadere beschouwing van de werking van de Zwitserse democratie blijkt dat het systeem is ontworpen om tot een voor alle burgers aanvaardbare consensus te komen. De terugkoppelingen zijn kort. In een representatieve democratie zoals in België leidt de rivaliteit tussen politieke partijen en regio's tot een voortdurende strijd om belangen (de “zuilen”), vaak buiten het zicht van de burgers.

Dit onderscheid is een centrale pijler van de vergelijkende politiek, die beroemd is geworden door de theorievorming van Arend Lijphart in zijn baanbrekende werk **Patterns of Democracy**.

Hij categoriseert democratieën in twee hoofdmodellen: **consensusdemocratie** (zoals Zwitserland) en **meerderheidsdemocratie** (vaak gekenmerkt door “conflict” of “winner-take-all”-dynamiek, zoals het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten).

3.1 Belangrijkste verschillen

1. Consensusdemocratie (het Zwitserse model)

- Het **Zwitserse systeem is ontworpen om de macht te spreiden**, zodat zoveel mogelijk mensen aan het beleid kunnen deelnemen. Het gaat ervan uit dat in een diverse samenleving (met meerdere talen en religies) een simpele meerderheid van 51% niet mag “regeren” over de overige 49%.
- **Democratie van onderaf**: doordat de bevoegdheden op het laagst mogelijke niveau worden afgehandeld, is de terugkoppeling veel korter. Mensen kennen elkaar vaak persoonlijk op dorpsniveau.
- **Machtdeling binnen de uitvoerende macht**: In plaats van dat één partij de verkiezingen wint en alle ministersposten in het kabinet bezet, hanteert Zwitserland een “magische formule” waarbij de zeven zetels in de Bondsraad worden verdeeld over de grootste partijen, waarbij het politiek spectrum zeer breed kan zijn.
- De “**referendum dreiging**”: Omdat elke wet door het volk via een facultatief referendum kan worden aangevochten, is de regering gedwongen om tijdens de ontwerpfasen een consensus van een “supermeerderheid” te bereiken om te voorkomen dat de wet later door de kiezers wordt verworpen.
- **Evenredige vertegenwoordiging**: De zetels in het parlement worden verdeeld op basis van het percentage stemmen, waardoor zelfs kleine partijen een stem hebben.

2. Meerderheidsdemocratie (het “conflictmodel”)

- Veel andere representatieve democratieën volgen het **Westminster-model (Brits)**. Deze worden vaak “conflictdemocratieën” of “vijandige democratieën” genoemd, omdat ze gebaseerd zijn op het idee van een duidelijke concurrentie tussen een regering en een oppositie.

- **Top-down democratie:** aangezien de meeste bevoegdheden op het hoogste niveau worden bepaald, is de terugkoppeling veel langer en fungeren de media als tussenpersoon, met name bij meer toegankelijke onderwerpen.
- **Winner-Take-All:** In veel van deze systemen (zoals in de VS of het VK) wint de partij die de meeste stemmen in een district krijgt de zetel, en de partij met de meeste zetels krijgt 100% van de uitvoerende macht.
- **Duidelijk mandaat:** Het doel is niet consensus, maar effectiviteit en verantwoording. De winnende partij heeft een "mandaat" om haar programma uit te voeren, en de verliezende partij ("de oppositie") bekritiseert hen en bereidt zich voor om hen bij de volgende verkiezingen te vervangen. Helaas komt wat de winnende partijen besluiten vaak niet overeen met wat ze in hun verkiezingsprogramma hebben opgenomen.
- **Tweepartijensysteem:** Deze systemen neigen van nature naar twee grote partijen die "strijden" om het centrum, wat leidt tot een zeer conflictueuze politieke stijl.

Vergelijking: Consensus versus meerderheid

Functie	Consensus (Zwitserland)	Meerderheidsregering (VK / VS)
Wie regeert?	Zoveel mogelijk mensen.	Een nipte meerderheid (51%).
Leidinggevend	Machtdeling (Grote Coalitie).	Concentratie (eenpartijkabinet).
Wetgevende macht	Evenwichtig bicameralisme (even sterke kamers).	Asymmetrisch of eenkamerig (één kamer domineert).
Kiesstelsel	Evenredige vertegenwoordiging	Vooraanstaand stemrecht (meervoud).
Primaire waarde	Inclusiviteit en stabiliteit.	Efficiëntie en verantwoording.

Belangrijke nuance: Is het "conflictvrij"?

Het is belangrijk om te benadrukken dat de Zwitserse democratie niet "vreedzaam" is in de zin dat iedereen het met elkaar eens is. Integendeel, het **conflict ontstaat vóórdat de wet wordt aangenomen**. In een "conflict democratie" wordt de wet door de meerderheid aangenomen, waarna het conflict zich op straat of bij de volgende verkiezingen **afspeelt**.

In Zwitserland is het "conflict" inherent aan het onderhandelingsproces. Als partijen geen consensus kunnen bereiken, faalt de wet simpelweg of wordt deze door de bevolking verworpen.

Referenties

1. McGann, A. J., & Latner, M. (2006). Consensus zonder veto-spelers: het testen van theorieën over consensusdemocratie. *UC Irvine: Center for the Study of Democracy*. Geraadpleegd via <https://escholarship.org/uc/item/8t94h85v>
2. Bogaards, Matthijs. (2017). Vergelijkende politieke regimes: consensus en meerderheidsdemocratie. Oxford Research Encyclopedia of Politics. 10.1093/acrefore/9780190228637.013.65.

3.2 Kenmerkende eigenschappen van de Zwitserse manier

Het Zwitserse systeem voorkomt veelvoorkomende frustraties binnen de democratie:

1. De "Open" lijst: Kiezers, niet partijen, kiezen de mensen.

In veel landen bepalen partijen de "rangorde" van kandidaten. Als je nummer 1 op de partijlijst staat, ben je verzekerd van een zetel. In Zwitserland hebben de kiezers de macht om kandidaten te schrappen of te bevorderen:

- **Cumulatie:** Je kunt een kandidaat die je steunt twee keer op je stembiljet schrijven om hem of haar dubbel gewicht te geven.
- **Panachage:** Je kunt een kandidaat van een andere partij kiezen en deze op de lijst van je voorkeurspartij plaatsen.
- **Doorstrepen:** Je kunt de naam van een kandidaat letterlijk van de lijst schrappen als je hem of haar niet bevalt.

Hierdoor zijn Zwitserse parlementsleden vaak meer verantwoording verschuldigd aan hun lokale kiezers dan aan hun partijleiders op nationaal niveau. Als een parlements lid zijn kiezers negeert om de partijlijn te volgen, loopt hij het risico bij de volgende verkiezingen te worden weggestreept.

2. Weinig partijdiscipline

Omdat Zwitserse parlementsleden hun eigen beroepscarrière hebben (de meesten zijn slechts parttime politici en hebben een normale baan als advocaat, boer of leraar), en omdat ze op naam worden gekozen, is de partijdiscipline opvallend laag.

- Het komt vaak voor dat leden van dezelfde partij in het parlement tegen elkaar stemmen.
- Er is geen 'whip'-systeem zoals in het Verenigd Koninkrijk, waar je gestraft wordt voor het stemmen tegen de partij.
- Parlementsleden geven vaak voorrang aan hun kanton (deelstaat) boven hun partij. Een sociaaldemocraat uit een bergkanton zou bijvoorbeeld met de conservatieven meestemmen over een wetsvoorstel betreffende de landbouw, omdat dat hun burelen ten goede komt.

3. "Onderhandelen in de schaduw van het referendum"

Het grootste verschil zit hem in wat er gebeurt nog voordat een wet af is. In andere landen schrijft de meerderheid de wet en protesteert de minderheid, vaak met weinig resultaat, zelfs al is de wet opportunistisch en juridisch bedenkelijk. In Zwitserland weten de partijen dat als ze een belangrijke groep negeren, die groep een referendum zal organiseren.

Dit leidt tot de **consultatiefase**. De regering stuurt een wetsontwerp naar alle partijen, vakbonden en zelfs ngo's. Dit is erg belangrijk omdat het een publieke discussiefase creëert, waardoor het voorstel grondig kan worden onderzocht.

Ze vragen: "Wat zou ervoor nodig zijn om u ervan te weerhouden een referendum hiertegen te organiseren?"

De uiteindelijke wet is meestal een minder radicaal compromis waar niemand het helemaal mee eens is, maar waar iedereen mee kan leven. Het vermindert inherent ook het aantal wetten en regels.

4. De realiteit van 2025: stabiliteit boven meerderheid

Zelfs nu, in december 2025, zien we dit in de praktijk. Na de verkiezingen van 2023 en de recente vacatures heeft het parlement Martin Pfister verkozen tot lid van de Bondsraad ter vervanging van een aftredend lid.

Hoewel de Groenen aan populariteit winnen en de SVP (Rechts) recordhoge peilingen behaalt (meer dan 30%), heeft het parlement ervoor gekozen vast te houden aan de "magische formule".

Ze kozen voor een centrumkandidaat om het evenwicht te bewaren, in plaats van de grootste partij de macht te laten overnemen of een kleinere regeringspartij uit te sluiten. Het is de ultieme "veiligheid voorop"-aanpak.

Samenvatting van de verschillen

Functie	Typische representatieve democratie	Zwitserse directe democratie
De winnaar krijgt alles?	Ja (51% bepaalt 100%)	Nee (Het doel is een consensus van 80%)
Wie benoemt de ministers?	De premier / partij	Het Parlement (vaak over partijgrenzen heen)
Partijdiscipline	Hoog (Stem zoals opgelegd)	Laag (Stem volgens je kanton/geweten)
Rol van minderheden	Tegenstand bieden en wachten op de volgende verkiezingen.	Deelnemen aan en dreigen met referenda

3.3 Minder is meer, maar het vergt meer tijd en overweging.

In de EU en andere representatieve systemen kan de 'top-down' benadering leiden tot wat critici “**regulatory creep**” noemen, toenemende overregulering. In Zwitserland fungeert de 'bottom-up'-druk van directe democratie als een natuurlijk filter.

Zoals uiteengezet, ruilt het Zwitserse systeem snelheid en "visionair" leiderschap in voor stabiliteit op lange termijn en draagvlak bij het publiek, zelfs als dit tot meer compromissen leidt.

Men kan zich afvragen of het Zwitserse systeem "traag" reageert op belangrijke en plotselinge crisissituaties, geopolitieke verschuivingen of snelle economische veranderingen? Dit raakt de kern van de “**Zwitserse paradox**”. Terwijl veel moderne democratieën snel duizenden wetten aannemen (waardoor vervolgens weer nieuwe wetten nodig zijn om de fouten te herstellen), is het Zwitserse systeem opzettelijk traag, en het is juist deze traagheid die vaak overregulering voorkomt.

1. Het referendum als "reguleringsrem"

In de meeste landen is de grootste angst van de regering het verliezen van de volgende verkiezingen. In Zwitserland is de grootste angst van de regering het facultatieve referendum.

- Omdat elke wet door 50.000 burgers kan worden aangevochten, is de overheid gedwongen om "zuinig" om te gaan met haar wetgeving.
- Ze stellen zelden wetten voor die puur symbolisch zijn of zich te veel met andermans zaken bemoeien, omdat ze weten dat dat de gemakkelijkste doelwitten zijn voor een referendum.

Resultaat: Terwijl de EU in een cyclus van vijf jaar meer dan 10.000 wetten kan aannemen, produceert het Zwitserse parlement er veel minder, en de wetten die standhouden, zijn meestal de wetten die brede, vooraf overeengekomen steun genieten.

2. De kwaliteitscontrole vóór het parlement.

- Vernehmlassung (raadpleging) doorlopen.
- De regering stuurt het ontwerp naar de kantons, partijen en economische verenigingen (zoals Economiesuisse).
- Als bedrijven zeggen "dit is te duur/te gedetailleerd" of de kantons zeggen "dit is onmogelijk uit te voeren", wordt de wet vaak direct ingetrokken of vereenvoudigd.
- In de EU vindt dit soort terugkoppeling van belanghebbenden vaak pas plaats nadat een richtlijn in Brussel is opgesteld, waardoor deze als een "opgedrongen" gevoel aan de lidstaten wordt opgedrongen. Zelfs als ze daarna onder druk van de omstandigheden wordt afgezwakt, is dat eerder symbolisch.

3. Subsidiariteit van onderaf: "Klein is mooi"

De Zwitsers volgen een strikt principe van subsidiariteit van onderaf: niets mag op federaal niveau worden besloten als het door het kanton kan worden besloten, en niets door het kanton als de gemeente (het dorp) het kan doen.

- Hierdoor blijft de regelgeving "dicht bij de praktijk". Een wet over lokale bouwzones of schooltijden wordt vastgesteld door mensen die met de gevolgen moeten leven.
- Daarentegen worstelt de EU vaak met "one-size-fits-all"-regels die in Berlijn misschien wel logisch zijn, maar in een klein dorpje in Griekenland of Portugal als "bemoeienis" worden beschouwd.

4. Directe democratie en welvaart

Er bestaat een sterk economisch argument dat directe democratie de welvaart bevordert door stabiliteit op lange termijn te waarborgen.

- **Fiscale verantwoordelijkheid:** Veel Zwitserse kantons kennen "fiscale referenda", waarbij de bevolking elke grote uitgave of belastingverhoging moet goedkeuren. Dit is de reden waarom Zwitserland een van de laagste schuldquote's (schuld/bbp-ratio's) in de ontwikkelde wereld heeft.

Vertrouwen: Bedrijven in Zwitserland weten dat de "spelregels" na een verkiezing niet van de ene op de andere dag veranderen. Omdat veranderingen consensus of een volksstemming vereisen, is de juridische omgeving zeer voorspelbaar.

Vergelijking: Zwitserland versus de Europese Unie

Functie	Zwitsers "semi-direct" model	Typisch EU-/representatief model
Oorsprong van wetten	Van onderaf (op consensus gebaseerd)	Top-down (richtlijngestuurd)
Vetorecht	De burgers (referendum)	De rechtbanken / Toekomstige regeringen
Regelgevingsstijl	Minimalistisch (om een veto te voorkomen)	Uitgebreid (om alle aspecten te dekken)
Burgerbewustzijn	Hoog (vanwege de 4 stemdagen per jaar)	Matig/Laag (wetten zijn vaak "verborgen" in pakketten)

3.4 De afweging:

Het Zwitserse systeem kan ongelooflijk traag zijn. Het duurde decennia voordat vrouwen stemrecht kregen (1971) omdat de "mannen" daarvoor moesten stemmen en één conservatief kanton het tegenhield. Het duurt jaren om een simpele belastinghervorming door te voeren. Maar zodra de wet is aangenomen, heeft deze 80% legitimiteit, terwijl EU-wetten vaak te maken hebben met "nalevingsproblemen" omdat de lokale bevolking zich nooit inspraak heeft gevoeld.

De "traagheid" van het Zwitserse systeem is juist het grootste concurrentievoordeel in een snel veranderende wereldeconomie. In 2025 biedt de spanning tussen Zwitserland en de EU een perfecte casestudie van hoe directe democratie fungeert als een "tweede parlement" dat door internationale onderhandelaars gerespecteerd moet worden.

Terwijl de EU de voorkeur geeft aan brede, van bovenaf opgelegde verdragen, vereist het Zwitserse systeem dat elk detail "stembestendig" is in eigen land. Dit wordt geïllustreerd met de manier waarop de onderhandelingen met de E.U. verlopen.

1. Het "onderhandelingsdilemma"

Wanneer Zwitserse diplomaten in Brussel aan tafel zitten, hebben ze een unieke handicap: ze kunnen niets echt beloven. Ze onderhandelen "in de schaduw van het referendum".

- **Het "Bilateral III"-pakket (2025):** Eind 2025 heeft de Zwitserse regering (Bondsraad) een omvangrijk nieuw "pakket" van overeenkomsten afgerond op het gebied van elektriciteit, gezondheid en voedselveiligheid.
- **De beperking:** Onderhandelaars moesten aandringen op "waarborgclausules" (een soort "handrem" op immigratie), niet omdat ze die per se wilden, maar omdat ze wisten dat de Zwitserse Volkspartij (SVP) zonder die clausules gemakkelijk een referendum zou winnen om de hele deal te torpederen.

2. Verplichte versus facultatieve referenda

Zwitserland deelt internationale verdragen in twee "gevaarzones" in voor de overheid:

Het verplichte referendum: Als Zwitserland zich wil aansluiten bij een "supranationale organisatie" (zoals de EU of de NAVO), is een stemming wettelijk verplicht. Daarbij is

een "dubbele meerderheid" vereist (een meerderheid van de bevolking én een meerderheid van de 26 kantons). Dit is een ongelooflijk hoge drempel, die er in 1992 beroemd om werd dat Zwitserland niet tot de Europese Economische Ruimte (EER) kon toetreden.

Het facultatieve referendum: De meeste andere verdragen (zoals het Bilaterale III-pakket voor 2025) zijn onderworpen aan een facultatief referendum. Als 50.000 mensen binnen 100 dagen een petitie ondertekenen, wordt er over het verdrag gestemd. Omdat de EU zo'n gevoelig onderwerp is, belandt bijna elk belangrijk verdrag met Brussel uiteindelijk in een referendum.

3. De "Guillotineclausule"

De EU, gefrustreerd door deze selectieve aanpak, creëerde een juridisch tegenmiddel: de guillotineclausule.

Als Zwitserse kiezers via een referendum slechts één specifieke overeenkomst (bijvoorbeeld het vrije verkeer van personen) opzeggen, valt het hele pakket handelsakkoorden met de EU automatisch weg.

Het resultaat: Dit dwingt de Zwitserse kiezers tot rationeel denken. Ze mogen dan wel een bepaald onderdeel van een overeenkomst afkeuren, maar ze moeten beslissen of ze het voldoende afkeuren om de gehele economische relatie met de grootste handelspartner van het land ongedaan te maken.

4. Directe democratie als "schild"

De Zwitserse overheid gebruikt haar burgers vaak als onderhandelingsmiddel. In 2024 en 2025 zeiden de Zwitserse onderhandelaars in feite tegen de EU: *"We zouden graag akkoord gaan met jullie voorwaarden voor loonbescherming, maar als we dat doen, zullen onze burgers 'nee' stemmen in het referendum en verliezen we allebei alles. Jullie moeten ons een betere deal aanbieden."*

Dit maakt Zwitserland een zeer "moeilijke" partner voor de EU, maar het garandeert wel dat alles wat uiteindelijk wordt ondertekend de uitdrukkelijke instemming van de bevolking heeft.

Vergelijking: Soevereiniteit in de praktijk

De "EU-methode"	De "Zwitserse manier"
Integratie: Landen dragen macht over aan Brussel om de efficiëntie te verhogen.	Bilateralisme: Zwitserland behoudt zijn macht, maar onderhandelt over "toegang" tot de markt.
Richtlijnen: Brussel neemt een wet aan; de lidstaten moeten deze uitvoeren.	Dynamische invoering: Zwitserland stemt ermee in om wijzigingen in de EU-wetgeving te overwegen, maar behoudt zich het recht voor om een referendum te houden.
Stabiliteit: Wetten zijn moeilijk te wijzigen zodra ze door 27 landen zijn overeengekomen.	Legitimiteit: Wetten zijn alleen stabiel als het Zwitserse publiek ze blijft steunen.

De status van 2025

Nu we het einde van 2025 naderen, heeft de Zwitserse regering het "Bilateral III"-pakket net in de laatste consultatiefase gebracht. De SVP heeft het al bestempeld als een "koloniaal verdrag", terwijl de FDP en de sociaaldemocraten er campagne voor voeren als "de enige manier om welvarend te blijven".

De uiteindelijke "confrontatie" bij de stembus wordt in 2026 verwacht. Dit betekent dat vrijwel elk Zwitsers huishouden zal discussiëren over de technische details van elektriciteitsnetten en normen voor de gezondheidszorg, een niveau van burgerparticipatie dat in de EU vrijwel ongekend is.

3.5 De dubbele meerderheid

De dubbele meerderheid (**Ständemehr**) is de “**ultieme veiligheidsschakelaar**” van het Zwitserse federale systeem. Het zorgt ervoor dat de grote, stedelijke kantons (zoals Zürich of Genève) niet zomaar de kleine, landelijke en conservatieve bergkantons (zoals Uri of Appenzell) kunnen overrompelen. Het is een belangrijke reden waarom Zwitserland een stabiel land blijft, ondanks dat het een "natie van minderheden" is met vier talen en twee belangrijkste religies.

1. Hoe het werkt

Om een stemming met een dubbele meerderheid te laten slagen, moet deze in twee afzonderlijke tellingen worden gewonnen:

- De volksmeerderheid: meer dan 50% van alle kiezers in Zwitserland moet "ja" zeggen.
- De kantonnale meerderheid: een meerderheid van de 26 kantons moet "ja" zeggen.

De berekening:

Om de "kantonale meerderheid" te bepalen, wordt elk kanton behandeld als een mini-verkiezing.

- Als 51% van de inwoners van Canton Uri "Ja" stemt, telt Uri mee voor één volledige "Ja"-stem in de landelijke telling.
- Als 80% van de inwoners van het kanton Zürich "ja" stemt, levert Zürich ook slechts één volledige "ja"-stem op.

Er zijn in totaal 23 "stemmen" (20 volledige kantons en 6 "halve kantons" die elk 0,5 stem hebben). Om te winnen, heb je minstens 12 "ja"-stemmen uit de kantons nodig.

2. Wanneer is het vereist?

Niet elke stemming hoeft aan deze hoge eisen te voldoen. Die eisen zijn voorbehouden aan de "belangrijke zaken":

- Grondwetswijzigingen: Elke wijziging van de Zwitserse grondwet (inclusief alle volksinitiatieven).
- Deelname aan supranationale groepen: Als Zwitserland ooit zou stemmen voor toetreding tot de EU of de NAVO, zou daarvoor een dubbele meerderheid nodig zijn.
- Spoedeisende federale wetten: Wetten die door het parlement als "spoedeisend" zijn aangenomen, maar geen grondwettelijke basis hebben.
- Daarentegen vereisen facultatieve referenda (waarbij een gewone wet die door het parlement is aangenomen, wordt aangevochten) slechts een eenvoudige meerderheid van de bevolking.

3. De "Clash" van 2025

Dit systeem leidt vaak tot een situatie waarin het volk "ja" zegt, maar de kantons "nee". *
In zulke gevallen faalt de wet.

Dit geeft een kiezer in het kleine kanton Appenzell- Innerrhoden (16.000 inwoners) feitelijk zo'n 30 tot 40 keer meer invloed dan een kiezer in Zürich (1,5 miljoen inwoners) als het gaat om de telling op kantonaal niveau.

Het argument voor	Het argument tegen
Beschermt minderheden: Voorkomt dat stedelijke centra een bepaalde levensstijl of hoge belastingen opleggen aan boeren op het platteland.	Antidemocratisch: Een kleine minderheid van de bevolking (ongeveer 9-15%) kan een wet blokkeren die door de overige 85% wordt gesteund.
Federale balans: zorgt ervoor dat de 26 kantons verenigd blijven als "soevereine" partners in plaats van louter administratieve districten.	Vooruitgangsremmer: Het maakt het veel moeilijker om progressieve veranderingen (zoals milieuwetten of sociale hervormingen) door te voeren, omdat plattelandskantons over het algemeen conservatiever zijn.
Stabiliteit: Veranderingen vinden alleen plaats wanneer er daadwerkelijk nationale steun is, ongeacht geografische of taalkundige grenzen.	Stedelijke frustratie: Leidt tot wrok in steden als Basel of Zürich, waar men het gevoel heeft dat hun 'ja'-stemmen genegeerd worden door de 'bergbewoners'.

4. Impact in de praktijk: De EER-stemming van 1992

Het bekendste voorbeeld van dit systeem in actie was de stemming van 1992 over toetreding tot de Europese Economische Ruimte (EER).

De uitslag lag zeer dicht bij elkaar: 50,3% "Nee" tegenover 49,7% "Ja".

Bij de telling op kantonniveau was het echter een overweldigende meerderheid: 18 kantons stemden "Nee", terwijl slechts 8 "Ja" stemden.

Het Franstalige deel van Zwitserland stemde overweldigend "ja", terwijl de Duitstalige plattelandsgebieden "nee" stemden. Zonder de dubbele meerderheid zou het land wellicht uiteengevallen zijn; dankzij deze meerderheid werd het "nee" gezien als een doorslaggevende overwinning voor het federalisme.

Samenvatting van de Zwitserse "vetomacht"

Het Zwitserse systeem is zo ingericht dat het de status quo verkiest boven radicale veranderingen. Als je de regels in Zwitserland wilt veranderen, moet je niet alleen de meerderheid overtuigen, maar ook de buurten.

3.6 Kantonale verschillen in democratie, economische prestaties en belastingtarieven

Hoewel alle 26 Zwitserse kantons "semi-directe" democratieën zijn, verschillen ze sterk van elkaar. Zwitserland is een "**laboratorium van het federalisme**", waar de grondwet van elk kanton de unieke geschiedenis, taal en economische prioriteiten weerspiegelt. Waar dit in veel landen tot wrijving leidt maakt diversiteit in Zwitserland deel uit van het systeem. Dit maakt het Zwitserse systeem juist nog unieker.

Variaties in de kantonnale democratie

De "sterkte" van de democratie in een kanton wordt doorgaans gemeten aan de hand van de toegankelijkheid van haar instrumenten.

- **Handtekeningdrempels:** In kanton Glarus kan één enkele burger een kwestie voorleggen aan de Landsgemeinde (openbare vergadering). Grotere kantons zoals Zürich of Bern vereisen daarentegen duizenden handtekeningen, waardoor het 'volksveto' moeilijker te activeren is.
- **Financiële referenda:** Dit is het belangrijkste verschil. Sommige kantons (zoals Aargau of Schwyz) hebben verplichte financiële referenda, wat betekent dat de bevolking moet stemmen over elke overheidsuitgave boven een bepaald bedrag (bijvoorbeeld 25 miljoen CHF).¹ Andere kantons hebben alleen facultatieve referenda, waarbij burgers actief handtekeningen moeten verzamelen om een project tegen te houden.
- **Individuele moties:** Sommige kantons staan een "initiatief van één persoon" toe, terwijl andere een collectief van burgers vereisen.

2. De link tussen economie en belastingen

Er bestaat een bewezen verband tussen een sterke directe democratie en fiscale discipline.

- **Belastingconcurrentie:** Omdat kantons en gemeenten de bevoegdheid hebben om hun eigen belastingtarieven vast te stellen, concurreren ze met elkaar om inwoners en bedrijven aan te trekken.
- **Het "veto"-effect:** In kantons met verplichte financiële referenda zijn de belastingen doorgaans lager. Waarom? Omdat politici weten dat als ze de belastingen verhogen om een verspillend project te financieren, de bevolking simpelweg "nee" zal stemmen tegen de uitgaven.
- **Economische vrijheid:** Duitstalige kantons (Midden-Zwitserland) geven over het algemeen prioriteit aan economische vrijheid (lage belastingen, minder regelgeving), terwijl Franstalige kantons (Romandie) vaak prioriteit geven aan sociale vrijheid (betere publieke diensten, hogere uitgaven aan sociale voorzieningen).

3. Vergelijkende tabel: Democratie, belastingen en economie (gegevens van 2025)

De volgende gegevens weerspiegelen de ranglijsten van de Avenir Suisse Freedom Index 2025 en de meest recente belastingaangiften.

Kanton	Democratiestijl	Maximale inkomstenbelasting (2025)	Vennootschapsbelasting (2025)	Economische prestaties
Zug (ZG)	Zeer liberaal / Lage drempel	22,2%	11,85%	Topcategorie: Wereldwijd centrum voor crypto/financiën.
Schwyz (SZ)	Direct / Lage drempel	23,6%	13,45%	Sterk: Woonwijk voor welgestelde inwoners.
Aargau (AG)	Hoogste vrijheidsindex	32,8%	15,03%	Evenwichtig: Industrieel en hightech.

Zürich (ZH)	Hoge drempelwaarde (representatief)	39,7%	19,59%	Financiële motor: Groot maar kostbaar.
Bern (BE)	Gecentraliseerd / Vertegenwoordiger	41,1%	20,54%	Stabiel: Sterk gericht op de publieke sector.
Genève (GE)	Sociaal gericht	43,2%	14,70%	Internationale hub: Zeer hoge servicekosten /belastingen.

4. De impact van directe democratie op de gemeente

In veel kleinere gemeenten vervangt de gemeenteraad het parlement.

- Directe controle: Inwoners stemmen rechtstreeks over de lokale belastingmultiplicator (Steuerfuss).
- Efficiëntie: Onderzoek toont aan dat gemeenten met een stadsvergadering per hoofd van de bevolking ongeveer 10% minder uitgeven dan gemeenten met een representatieve gemeenteraad, omdat het directe verband tussen "betalen" en "uitgeven" hier het duidelijkst zichtbaar is.

5. Referenties:

- Avenir Suisse (2025): Vrijheidsindex 2025. Dit is de gouden standaard voor het vergelijken van economische en sociale vrijheden tussen kantons.
- PwC Zwitserland (2025): Internationale belastingvergelijking. Bevat de ruwe gegevens voor de kantonale en kapitaalbelastingtarieven van 2025.
- Zentrum für Demokratie Aarau (ZDA) (2024): Nationale en kantonale referenda in vergelijking. Analyseert hoe verschillende 'democratie-toolboxen' de politieke resultaten beïnvloeden.
- Feld & Schaltegger (update 2025): Het effect van directe democratie op het niveau en de structuur van lokale belastingen. Wetenschappelijke studie die de neerwaartse druk van referenda op belastingtarieven aantoonst.

3.7 Conclusie

Belangrijkste vergelijkingssamenvatting

Functie	Zwitserland (Consensus)	Meerderheidsregime (Conflict)
Tempo van de hervorming	Langzaam maar stabiel. Wetten worden pas na jaren aangenomen, maar worden zelden ingetrokken.	Snel maar kwetsbaar. Wetten worden snel aangenomen, maar kunnen na verkiezingen weer worden ingetrokken.
Behandeling van minderheden	Er moet overleg plaatsvinden om een referendum te voorkomen.	Kan worden genegeerd als de meerderheid voldoende stemmen heeft.
Hoofdarena	De onderhandelingstafel	De tv-studio / straat

	(Voorbereidende parlementaire fase).	(Fase na de wetgeving).
Doel	Het vinden van de "kleinste gemene deler".	Het implementeren van een "duidelijk mandaat".

Is het "beter"?

Uit Lijphart blijkt dat consensusdemocratieën (Zwitserland, België, Denemarken) over het algemeen beter presteren op de volgende gebieden:

- **Een hogere stabiliteit op de lange termijn** wat belangrijk is voor de economie maar ook voor het maatschappelijk welzijn.
- **Het vertegenwoordigen van vrouwen en minderheden.**
- **Het voorkomen van burgerlijke onrust** (conflicten worden opgelost via de stembus, niet op straat).
- **Een meer concurrerende economie en lagere belastingtarieven.** Merk op dat dit ook zichtbaar is bij een vergelijking van de democratische verschillen tussen Zwitserse kantons.

De "prijs" van dit model is echter traagheid. Het duurde tot 1971 voordat vrouwen in Zwitserland stemrecht kregen op federaal niveau, omdat er eerst consensus moest worden bereikt onder de mannelijke kiezers.

4 Een politieke vergelijking tussen Zwitserland en België

Hoewel www.Schuman2030.eu zich richt op een volgende hervorming van de Europese Unie, is het interessant om Zwitserland te vergelijken met een vergelijkbaar Europees land qua omvang. We kiezen België, het land waar het Europees Parlement en de Europese Commissie gevestigd zijn.

Er zijn veel overeenkomsten tussen Zwitserland en België. Beide zijn kleine landen met een kleine bevolking die divers is qua taal en cultuur. Zwitserland heeft 26 kantons, terwijl België 10 provincies en 3 culturele regio's telt. Hoewel beide landen "consociatieve democratieën" zijn, ontworpen om een diverse bevolking te beheren, zijn ze fundamenteel verschillend gestructureerd. Dit leidt tot zeer uiteenlopende resultaten, met name op economisch en sociaal vlak.

Noteer dat dit hoofdstuk geen volledige analyse omvat. Dit vormt het onderwerp van latere publicaties.

4.1 Bottom-up versus top-down

België wordt gekenmerkt door een **patstelling** als gevolg van opeenvolgende hervormingen die bevoegdheden gedeeltelijk hebben gedecentraliseerd naar de verschillende regio's.

De federale overheid speelt nog steeds de dominante rol en draagt belastinginkomsten over aan de regio's. Zwitserland hanteert een ' **bottom-up** ' -model, wat een belangrijk structureel verschil benadrukt: België is een **centrifugale federatie** (die uit elkaar drijft), terwijl Zwitserland een **aggregatieve federatie** is (die samentrekt).

1. Het partijprobleem: Wie is de "baas"?

In België hebben de partijvoorzitters een enorme macht. Ze onderhandelen vaak achter gesloten deuren over staatshervormingen en begrotingen. Van parlementsleden wordt verwacht dat ze de partijlijn volgen om de fragiele coalitie in stand te houden. Dissidenten worden hard behandeld.

- **In België:** De macht gaat van de partijen naar een coalitie regering en het parlement en vervolgens naar de burgers (hoewel die na de verkiezingen weinig inspraak hebben).
- **In Zwitserland:** De macht stroomt van de burgers naar het parlement en vervolgens naar de partijen. Burgers kunnen op elk moment ingrijpen door middel van een referendum.

Omdat elke burger een referendum kan aanvragen, kan een Zwitserse partijleider geen overeenkomst "dicteren" die het publiek niet zal accepteren. Als ze dat proberen, zal het volk die overeenkomst eenvoudigweg via de stembus verwerpen.

2. Taalbarrières versus dwarsdoorsnijdende scheidingslijnen

Een van de meest radicale ideeën voor België is het gebruik van directe democratie als brug.

- **De Belgische "silo":** Momenteel kunnen Vlaamse kiezers enkel op Vlaamse partijen stemmen en Walen enkel op Franstalige partijen. Er is geen "gedeelde" politieke ruimte.
- **De Zwitserse "mix":** In Zwitserland stemmen een boer in het Franstalige Vaud en een boer in het Duitstalige Bern vaak hetzelfde over landbouwsubsidies. Een liberaal in Zürich en een liberaal in Genève stemmen hetzelfde over vennootschapsbelasting.

Een denkpiste voor België: Als Belgen zouden kunnen stemmen over kwesties (bijvoorbeeld: "Moeten we kernenergie uitbreiden?" of "Moeten we de pensioenen hervormen?") in plaats van op politici (oftewel partijen), zou de taalgrens wellicht verdwijnen. Je zou dan kunnen vaststellen dat een arbeider in Luik en een arbeider in Antwerpen meer gemeen hebben dan met hun respectievelijke partijtop.

3. Provincies als kantons: een weg naar eenvoud?

Sommige hervormers noemen dit "provinciaal federalisme":

Huidig Belgisch model (regio's/gemeenschappen)	Belgisch provinciaal model in Zwitserse stijl
Overlappende competenties: België heeft een Vlaamse regering, een Waalse regering, een Brusselse regering en Frans-Vlaamse gemeenschappen die allemaal strijden om hetzelfde grondgebied.	Duidelijke territoriale afbakening: De provincie (het kanton) heeft "soevereiniteit" over haar scholen, politie en belastingen. Er is geen sprake van overlappende "gemeentelijke" besturen.
Bipolaire spanning: het is altijd "Noord versus Zuid", hoewel de spanning nu landelijk verschuift naar links/rechts.	Multipolair evenwicht: Met 10 provincies die als kantons fungeren, zouden allianties verschuiven. West-Vlaanderen zou zich bijvoorbeeld op het ene punt met Luik

	kunnen alliiëren, en Limburg met Luxemburg op een ander.
Hervormingen van bovenaf: Staatshervormingen worden elke 10 jaar door de elite onderhandeld.	Evolutie van onderaf: Provincies kunnen experimenteren. Als een "Kantoon Namen" een goede manier vindt om nieuwe technologiebedrijven te versnellen, kunnen andere provincies dat overnemen.

4. Het "taboe" van het referendum in België

Ondanks deze voordelen bestaat er in België een historisch "trauma" met betrekking tot referenda.

- De "Koninklijke Vraag" (Leopoldskwestie) van 1950: België hield een referendum over de terugkeer van koning Leopold III. Het land raakte volledig verdeeld langs taalkundige grenzen (Vlaanderen stemde "Ja", Wallonië "Nee"), wat leidde tot rellen en bijna een burgeroorlog.
- Sindsdien beschouwen Belgische politici referenda als "explosieven" die de nationale eenheid bedreigen. De Zwitsers daarentegen stellen dat referenda "veiligheidskleppen" zijn, omdat ze mensen in staat stellen hun frustratie te uiten via een stemming in plaats van via eenstaking of een protest.

4.2 Zijn taalgrenzen de juiste oplossing?

In België wordt de taalgrens vaak als een "muur" beschouwd. Dit weerspiegelt niet alleen de geschiedenis, maar ook de verschillen in economische, sociale en culturele omstandigheden. Hoewel België oorspronkelijk een unitaire staat was, is het land de afgelopen 50 jaar verdeeld geraakt in vier regio's, voornamelijk Frans en Vlaams. Brussel is een bijzonder geval. Hoewel officieel tweetalig, is het tegenwoordig nog steeds overwegend Franstalig, maar de internationale inwoners spreken er zo'n 150 talen. Het bestuur zit momenteel vast, niet zozeer vanwege taalverschillen, maar vanwege een politieke machtsstrijd. Het Vlaamssprekende noorden is meer rechts en economisch georiënteerd, terwijl het Franssprekende zuiden meer links en socialistisch georiënteerd is. Dit blokkeert dikwijls een coherent en krachtig beleid op federaal niveau.

In Zwitserland zijn verschillende kantons officieel tweetalig (Fribourg, Wallis, Bern) of zelfs drietalig (Graubünden). In Zwitserland volgen "gemeenschappen" de mensen; ze gebruiken **territorialiteit en een bottom-up subsidiariteitsmodel** om de vrede te bewaren. Dit zou een toepasselijk model kunnen zijn voor een stad als Brussel of een hervormd België. Dan kan elke regio lokaal de beslissingen nemen die het best bij de regio passen. Noteer ook dat vandaag ook de verschillende provincies binnen een gewest behoorlijk verschillen vertonen.

1. De macht van de "Commune" (de gemeente)

In Zwitserland wordt de taal van de school en het bestuur bepaald door de gemeente, niet door de regio.

Als je in een Duitstalig dorp in het tweetalige kanton Fribourg woont, is de officiële taal Duits. Rij je vijf minuten verder naar het volgende dorp, dan is de taal mogelijk Frans.

Dit vermijdt de spanning die vaak voorkomt bij de Belgische "gefaciliteitsgemeentes", omdat er geen "hogere" taalgemeenschap is die het gebied probeert op te eisen. Het dorp zelf beslist.

2. De "vaste" taalgrens

Zwitserland hanteert het principe van taalvrede. In tegenstelling tot België, waar taaluitbreiding een voortdurende bron van politieke wrijving is, zijn de Zwitserse taalgrenzen historisch vastgelegd.

Als een Franstalige naar een Duitstalig kanton verhuist, neemt hij of zij niet automatisch het recht op Franstalig onderwijs voor de kinderen mee. De Franstaligen passen zich aan de lokale taal aan. Dit klinkt misschien hard, maar het voorkomt het "veroveringsverhaal" dat de Belgische politiek zo kenmerkt.

3. Hoe worden kantons bestuurd? (De "Mini-Magieformule")

In tweetalige kantons zoals Fribourg of Bern hebben ze niet zomaar een betsuur op basis van meerderheidsbesluitvorming. Ze gebruiken een lokale variant van de magische formule.

De grondwet van het kanton schrijft vaak voor dat een specifiek aantal zetels in het bestuur moet worden toegewezen aan de taalminderheid.

In het kanton Bern is bijvoorbeeld één zetel in het zevenkoppige bestuur gegarandeerd aan een Franstalige uit de Berner Jura.

4. Een Zwitsers "blauwdruk" voor Brussel?

Een bijzonder geval in België is Brussel, de officiële hoofdstad die tegelijkertijd een onafhankelijke regio is, bestaande uit 19 gemeenten. Een combinatie van slecht bestuur en machtsstrijd tussen de numeriek dominante Franstalige partijen en Vlaamse partijen leidt tot een permanente crisis. Als Brussel het "Zwitserse kanton"-model met zijn 19 gemeenten zou overnemen, zouden de structurele veranderingen radicaal zijn, nog afgezien van het feit dat een dergelijke verandering mogelijk een zeer diepe crisis nodig heeft om te worden teweeggebracht. Dit zou de patstelling in 2026 kunnen zijn.

Het huidige Brusselse model	Het "Zwitserse kanton" Brussel-model
Bipolariteit: Voortdurende onderhandelingen tussen de Franse en Vlaamse "gemeenschappen".	Autonomie: Brussel wordt een volledig soeverein kanton, onafhankelijk van zowel Vlaanderen als Wallonië. Elke Brusselse gemeente kan zijn beurt een mini-kanton vormen.
Complexiteit: Burgers hebben te maken met overlappende ministers van cultuur, onderwijs en transport.	Geïntegreerde administratie: één enkele "kantonale" regering voor alle inwoners van Brussel, ongeacht de taal.
Identiteitspolitiek: Kiezers kiezen partijen op basis van taal.	Op thema's gebaseerd stemmen: Kiezers gebruiken referenda om te beslissen over lokale stedelijke kwesties (bijvoorbeeld verkeersplannen), ongeacht hun taal.

4.3 Waarom het "Zwitserse model" werkt waar België het moeilijk heeft

Het belangrijkste verschil is de directe democratie. In België is taal het enige middel dat burgers hebben om hun identiteit uit te drukken in een vastgelopen systeem. In Zwitserland kan een burger een "Franstalige" zijn, maar ook een "conservatief", een "wandelaar" en een "belastingbetaler".

Omdat ze stemmen over specifieke wetten (pensioenen, klimaat, belastingen), is hun identiteit als "Franstalige" minder belangrijk dan hun identiteit als "huiseigenaar" of "forenzer".

Directe democratie vermindert taalkundige spanningen door andere manieren te bieden om van mening te verschillen. Burgers zijn ook veel directer betrokken bij kwesties die er voor hen toe doen.

Veel Belgische hervormers stellen voor om te beginnen met "burgervergaderingen" of "lokale referenda" op provinciaal niveau. Dit zou mensen in staat stellen om directe democratie te "oefenen" zonder direct een nationale crisis te veroorzaken.

4.4 Tegengestelde subsidiariteit van competentieniveaus

De bevoegdheidsverdeling in Zwitserland en België volgt twee tegengestelde richtingen. Zwitserland is een **van onderaf opgebouwde** confederatie, waarbij de macht "naar boven" wordt gedelegeerd (**bottom-up subsidiariteit**), terwijl België een **gedecentraliseerde federale staat is waarbij de macht "naar beneden"** is overgedragen vanuit een voorheen unitair niveau (devolutie), maar de financiële autonomie vanuit het federaal niveau gestuurd wordt.

De volgende indeling geeft aan welke overheidslaag verantwoordelijk is voor een aantal geselecteerde sectoren.

4.5 Vergelijkingstabel van competenties

Sector	Zwitserland	België
Defensie en Leger	Federaal: Exclusieve bevoegdheid. Het Zwitserse leger is een nationale militie.	Federaal: Exclusieve bevoegdheid. Defensiebeleid en de strijdkrachten vallen onder de nationale bevoegdheid.
Sociale zekerheid	Federaal: Kader en wetgeving (AHV, IV). Kantons: Uitvoering en sociale bijstand.	Federaal: 90% federaal (solidariteit). Regio's/gemeenschappen: kinderbijslag (sinds 2014) en ouderenzorg.
Onderwijs	Kantons: Primair en secundair onderwijs zijn strikt kantonaal. Federaal: Hoger onderwijs/onderzoek (gedeeld).	Gemeenschappen: Exclusief. Het onderwijs is gesplitst naar taal (Vlaams, Frans, Duitstalig).
Verkeer en mobiliteit	Gedeeld: Federaal (nationale snelwegen/spoorwegen). Kantons (regionale wegen). Gemeenten (lokale wegen).	Regio's: Wegen, havens en openbaar vervoer. Federaal: Nationale spoorwegen (SNCB) en luchtverkeersleiding.

Buitenlandse Zaken	Federaal: De Confederatie heeft de leiding. Kantons: Moeten worden geraadpleegd over verdragen die hen aangaan.	Gescheiden: Regio's/gemeenschappen kunnen internationale verdragen ondertekenen binnen hun eigen bevoegdheidsgebied.
Buitenlandse zaken	Federaal: De Confederatie loopt voorop. Kantons: Moet worden geraadpleegd over verdragen die hen raken.	Verdeeld: Regio's/gemeenschappen kunnen internationale verdragen ondertekenen in hun eigen bevoegdheidsgebieden.
Volksgezondheid	Gedeeld: Federaal (Verzekeringen/Veiligheid). Kantons: Bezitten en beheren de ziekenhuizen.	Federaal: Verzekeringen en vergoeding van medische kosten. Gemeenschappen: Preventie, thuiszorg en ziekenhuisinfrastructuur.
Belastingheffing	Alle drie bestuursniveaus: confederatie, kanton en gemeente, heffen hun eigen inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting.	Federaal: Heft 90% (inkomstenbelasting/btw). Regio's: Specifieke belastingen (registratie, successierechten, wegenbelasting).

4.6 Institutionele logica: "subsidiariteit van onderaan" versus "exclusieve bevoegdheden"

Zwitserland hanteert het principe van subsidiariteit van onderaan. Het kanton de "soeverein".

- **Residuele bevoegdheden:** Als een bevoegdheid niet expliciet in de federale grondwet als een federale bevoegdheid is opgenomen, blijft deze automatisch bij het kanton.
- **Uitvoering:** Zelfs wanneer een wet federaal is (zoals het Burgerlijk Wetboek), zijn het meestal de kantons die de rechtbanken organiseren en de wet uitvoeren.

In België was het doel om overlappende "botsingen" tussen talen te vermijden.

- **Exclusiviteit:** Een bevoegdheid ligt meestal, maar niet altijd, volledig in één hand. Als het bijvoorbeeld om "Milieu" gaat, valt het onder de verantwoordelijkheid van de regio's; de federale overheid heeft er vrijwel geen zeggenschap over.
- **Geen hiërarchie:** In tegenstelling tot Zwitserland, waar federale wetgeving voorrang heeft op kantonale wetgeving, bestaat er in België **geen hiërarchie**. Een Vlaams Besluit heeft dezelfde rechtsstatus als een federale wet.

4.7 Structurele ineenstorting

De Zwitserse "Russische pop"

1. **Confederatie (Bern):** Focus op "Het grote geheel" (Diplomatie, Valuta, Defensie, BTW).
2. **26 kantons:** Zij zijn verantwoordelijk voor politie, onderwijs en het grootste deel van de belastingheffing. Ze zijn in competitie.
3. **Ongeveer 2100 gemeenten:** lokale autonomie. Ze beheren basisscholen en stellen lokale belastingtarieven vast.

Het Belgische "Patchwork"

1. **De federale overheid** beheert de "resterende" uitgaven (justitie, schulden, sociale zekerheid, defensie).
2. **Regio's (grondgebied):** Vlaanderen, Wallonië, Brussel, met in totaal 581 gemeenten (Vlaanderen: 300, Wallonië: 262, Brussels Hoofdstedelijk Gewest: 19). Behandelt territoriale vraagstukken (economie, wegen, milieu).
3. **Gemeenschappen (culturele identiteit):** Vlaams, Frans, Duits. Behandelen persoonsgebonden materies (taal, cultuur, onderwijs). Opmerking: In het noorden zijn de Vlaamse Regio en Gemeenschap samengevoegd tot één bestuursseenheid.

4.8 Zwitsers referendum over de splitsing van het kanton Jura

Het Zwitserse referendum over de splitsing van het kanton Jura is een opmerkelijk voorbeeld van de directe democratie in Zwitserland en de vreedzame omgang met taalkundige en regionale verschillen. Deze aanpak staat in schril contrast met de taalstrijd die al decennia woedt in België en nog steeds een belangrijke bron van conflict vormt. Merk echter op dat tegenwoordig niet de taal als zodanig de belangrijkste bron van conflict is, maar de verschillen op politiek en economisch vlak. Bovendien heeft de Noordelijke regio de afgelopen 100 jaar zijn economische vooruitgang geboekt, terwijl België historisch gedomineerd werd door een Franstalige elite die hun fortuin maakte in de oudere economiesector (kolen en staal). Hun rijkdom vertaalde zich in een reeks machtsposities. Daarom was het ontstaan van taalgebaseerde regio's niet alleen een kwestie van taal, maar ook een sociaal-economische strijd.

Achtergrond:

- De Jura, gelegen in het noordwesten van Zwitserland, behoorde historisch gezien tot het kanton Bern, maar was overwegend Franstalig en katholiek, in tegenstelling tot het grotendeels Duitstalige, protestantse Bern.
- Spanningen rondom taalkundige en religieuze identiteit leidden tot eisen voor autonomie.

Oprichting van het kanton Jura

- In de jaren zeventig werden er een reeks lokale referenda gehouden om te bepalen of districten in de Jura-regio zich wilden afscheiden van Bern en een eigen kanton wilden vormen.
- In 1978 keurde het Zwitserse nationale referendum de oprichting van het kanton Jura goed, dat in 1979 officieel het 26e kanton van Zwitserland werd.
- Niet alle districten kozen er echter voor om zich bij het nieuwe kanton aan te sluiten; het zuidelijke deel (Berner Jura) bleef bij Bern.

Latere referenda en de kwestie van de splitsing

- De vraag of de Berner Jura zich bij het kanton Jura moest aansluiten, bleef decennialang onbeantwoord.
- In verschillende gemeenten en districten werden lokale referenda gehouden om te beslissen of men zich bij de Jura zou aansluiten of bij Bern zou blijven.
- Meest recent, in 2017, stemde de stad Moutier, gelegen in de Berner Jura, in een lokaal referendum voor afscheiding van Bern en aansluiting bij het kanton Jura. Dit proces ging gepaard met juridische procedures en herhaalde stemmingen om eerlijkheid en een correcte procedure te waarborgen.
- De Zwitserse federale regering en de kantonale autoriteiten respecteerden de uitkomst en benadrukten daarmee hun inzet voor directe democratie en lokaal zelfbeschikkingsrecht.

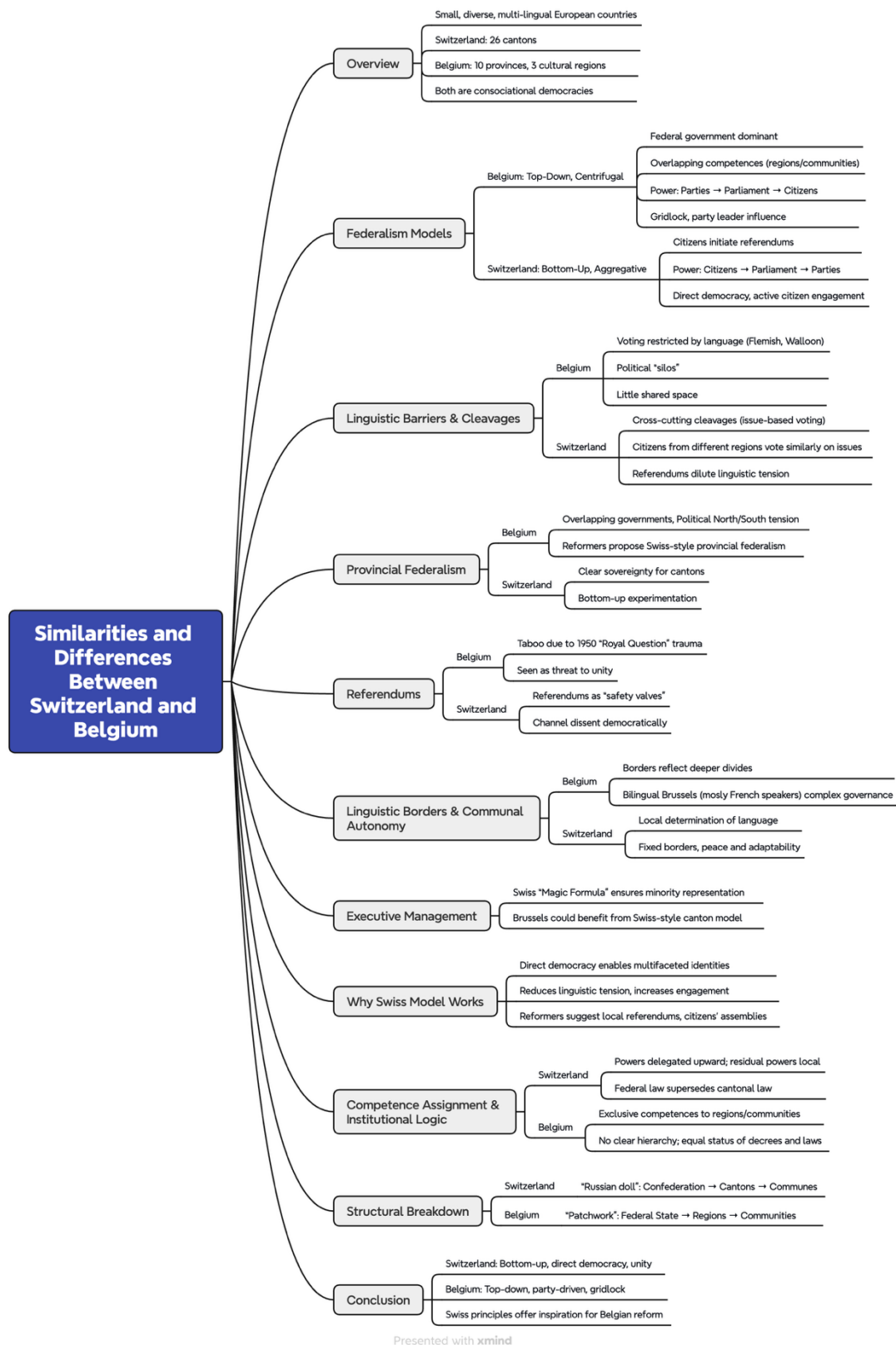
Betekenis

- De referenda in de Jura laten zien hoe Zwitserland democratische instrumenten gebruikt om regionale, taalkundige en culturele conflicten aan te pakken.
- Het proces werd gekenmerkt door vreedzame onderhandelingen, respect voor lokale identiteiten en het principe dat gemeenschappen zelf moeten beslissen waar ze zich bij aansluiten.
- De splitsing en herindeling van districten tussen Jura en Bern schiep een precedent voor het oplossen van soortgelijke geschillen in Zwitserland.

Kernpunten

- Jura werd na een reeks referenda als kanton opgericht vanwege taalkundige en culturele verschillen met Bern.
- Niet alle gebieden sloten zich aan bij Jura; sommige kozen ervoor om bij Bern te blijven, wat leidde tot voortdurende referenda in grensgebieden.
- Dit proces is een voorbeeld van de Zwitserse democratische aanpak van onderaf en het respect voor de rechten van minderheden.
- De Zwitserse aanpak is gebaseerd op het respecteren van minderheden door hen soevereiniteit te verlenen, terwijl de Belgische aanpak de macht centraal houdt met speciale bepalingen in de grondwet die hen een blokkerend vermogen geven. Dit laatste is nu een belangrijke bron van "patstelling" die verdere hervormingen verhindert.

4.9 Overzicht in een mindmap

Referenties en verder lezen

4. **Lijphart A. (2025):** *Patronen van democratie*. (Vergelijkende analyse van Zwitserse en Belgische consensusmodellen).
5. **Zwitserse federale grondwet** (art. 3 en 42-120): Nadere omschrijving van de toewijzing van federale taken.
6. **Belgische Grondwet (Art. 35 & 39):** Nadere beschrijving van de overgang naar exclusieve regionale bevoegdheden.
7. **V-Dem Instituut (2025):** *Rapport over bestuur op meerdere niveaus*. Benchmarking van regionale autonomiescores.

5 Een economische vergelijking tussen Zwitserland en België

Het vergelijken van België en Zwitserland is fascinerend, omdat beide kleine, hoogontwikkelde, "open" economieën in het hart van Europa zijn. Hun structurele benaderingen van het begrotingsbeleid en de schuldfinanciering verschillen echter enorm, grotendeels vanwege de "remmen" die de Zwitserse directe democratie biedt waardoor het land efficiënter werkt. Eind 2025 zien de twee landen er als volgt uit:

5.1 Macro-economische verschillen

1. Macro-economisch overzicht

Zwitserland behoort stevast tot de meest concurrerende economieën ter wereld, terwijl België een kop positie blijft op het gebied van logistiek en dienstverlening, maar te maken heeft met hogere structurele kosten. Als geheel, presteert België evenwel 20 à 30% minder goed dan Zwitserland. De structurele verschillen leggen evenwel nog grotere verschillen bloot die cumulatief in de tijd werken waardoor de overheidsschuld, de werkloosheid (zie ook de inactiviteit) en de inflatie veel hoger liggen en op termijn een enorm risico inhouden.

Maatstaf (schattingen 2025)	België 	Zwitserland 	Vershil in % (België /Zwitserland)
Bevolking	11,83 miljoen	9,11 miljoen	+30%
BBP (nominaal)	circa €607,3 miljard	circa €859,3 miljard	-30%
BBP per hoofd van de bevolking (koopkrachtpariteit)	~€64445	~€82943	-22%
Reële bbp-groei	~1,1%	~0,9%	--
Overheidsuitgave als % BNP	52,2%	32,8%	
Overheidsschuld (federaal)	107,1% van het BBP (naar schatting 110% in 2026)	36,9% van het BBP	+290%
Officieel werkloosheid%*	~6,1%	~2,19%	+278%
Inflatie (CPI)	~2,8%	~0,1%	+2800%

*: later zullen we de inactiviteitskloven vergelijken.

2. De schuld- en belastingkloof

Dit is het meest opvallende verschil. De Zwitserse **schuldrem** (*Schuldenbremse*), een grondwettelijke regel die in 2001 door de kiezers werd goedgekeurd, verplicht de regering om gedurende de conjunctuurencyclus een sluitende begroting te voeren. België, dat geen directe democratische rem op de uitgaven kent, heeft een van de hoogste schuldquote's ten

opzichte van het BBP in Europa. De schuldrem is het waard om nader te bekijken omdat het een fundamenteel verschil benadrukt in hoe een begroting wordt samengesteld.

2.1 De schuldrem in Zwitserland die de begroting bepaalt

De Schuldenbremse is een constitutionele fiscale regel in Zwitserland die bedoeld is om overheidsuitgaven te beheersen en de opbouw van buitensporige schulden te voorkomen.

- **Doel:** Het primaire doel is ervoor te zorgen dat de federale begroting in balans blijft gedurende een economische cyclus. Het beschermt de begroting tegen structurele tekorten door te eisen dat alle uitgaven voornamelijk uit inkomsten worden gefinancierd.
- **Mechanisme:** De regel stelt een jaarlijks plafond vast voor de uitgaven van de federale overheid. Dit plafond wordt berekend op basis van verwachte omzet, aangepast door een factor die de huidige positie van de economie in de conjunctuurencyclus weerspiegelt. Tijdens economische bloeiperiodes is de overheid verplicht een overschot te draaien en schulden af te lossen. Tijdens recessies staat de regel tijdelijke tekorten toe, die automatisch als stabilisatoren voor de economie fungeren.
- **Implementatie:** De schuldenrem werd in 2001 door een grote meerderheid van de Zwitserse kiezers goedgekeurd in een referendum en werd in 2003 ingevoerd.
- **Effectiviteit:** Sinds de introductie heeft het mechanisme geholpen het federale schuldenniveau aanzienlijk te stabiliseren of te verlagen, waardoor Zwitserland internationaal goed positioneert.
- **Uitzonderingen:** De regel staat uitzonderingen toe voor buitengewone uitgaven in noodsituaties (bijvoorbeeld natuurrampen of grote reddingsoperaties), maar deze schulden moeten nog steeds in de loop van de tijd worden terugbetaald.

2.2. “Deficit spending “die de Belgische begroting doen ontsporen

Het begrotingssysteem in België is gebaseerd op “deficit spending (men leent wat men tekort heeft) en staat in sterk contrast met het Zwitserse systeem. Het is afhankelijk van naleving van het bredere fiscale kader van de Europese Unie (EU) en wordt gekenmerkt door een aanzienlijk hogere overheidsschuldenlast.

Alhoewel de E.U. sanctionerend kan optreden, ligt de drempel hiervoor zeer hoog (103%) en worden die zelden toegepast. Het resultaat is dat de politiek maar beperkt zware inspanningen doet om de uitgaven te verminderen omdat men vreest aan populariteit in te boeten en men dan dikwijls zijn toevlucht neemt tot lasten (belastingen en andere) verhogingen. Bijkomend verloopt de opstelling van een begroting zeer langzaam waarbij ze dikwijls ingehaald wordt door de economische werkelijkheid. Begrotingen worden ook opgemaakt voor een volledige regeerperiode (4 jaar of de resterende regeertijd) en niet elk jaar, ook al zijn herzieningen mogelijk.

2.3. Resultaat

- **Overheidsschuld:**
 - **België:** circa 107% van het BBP. België besteedt een aanzienlijk deel van zijn begroting aan de rentebetalingen op deze schuld.
 - **Zwitserland:** circa 40% van het BBP (inclusief kantons/gemeenten).
- **Belastingdruk:**

- **België:** Een van de landen met de hoogste belastingdruk binnen de OESO. De inkomstenbelasting kan snel oplopen tot **50%**. De sociale premies zijn hoog om het omvangrijke (maar noodlijdende) systeem van geïsoleerde systemen te financieren.
- **Zwitserland:** Aanzienlijk lager. De inkomstenbelasting verschilt per kanton (concurrentie!), maar de gemiddelde totale belastingdruk bedraagt ongeveer **20-25%** voor middeninkomens.
- **BTW:** België heeft een tarief van **21%** ; Zwitserland heeft een tarief van **8,1%** (een van de laagste in Europa).

3. Handelsbalans en innovatie

Beide landen zijn "exportlanden", maar hun exportpakketten verschillen.

Handelsbalans:

- **Zwitserland:** Heeft stevast een **enorm overschot**. Het exporteert hoogwaardige goederen: farmaceutische producten (Roche, Novartis), horloges, machines en financiële diensten.
- **België:** Over het algemeen kent het land een **klein overschot of tekort**, afhankelijk van de energieprijzen. Het is een belangrijk doorvoerknooppunt (haven Antwerpen-Brugge) en een leider in de chemische, biofarmaceutische en voedingsmiddelenindustrie.

Innovatieranglijst:

Zwitserland staat al 13 jaar op rij op **nummer 1 in de Global Innovation Index**.

België scoort hoog (top 15), vooral in de biotechnologie, maar heeft moeite om startups op te schalen in vergelijking met het Zwitserse durfkapitaalklimaat.

4. Waarom dit verschil?

De economische ongelijkheid gaat niet alleen over "rijke mensen"; het gaat ook over de **politieke structuur** die eerder besproken werd:

Fiscale referenda: In veel Zwitserse kantons moet de regering, als ze meer wil uitgeven dan een bepaald bedrag (bijvoorbeeld aan een nieuw stadion of een brug), de kiezers om toestemming vragen. Dit voorkomt de "cliëntelistische" uitgaven die vaak voorkomen bij coalitieonderhandelingen in België.

Arbeidsvrede: Zwitserland kent een ongelooflijk laag stakingspercentage. In 1937 schiep het "Vredesakkoord" in de machine-industrie een precedent: geschillen worden opgelost door onderhandelingen, niet door stakingen. In België zijn de arbeidsverhoudingen veel meer confronterend en gecentraliseerd. Vakbonden vormen een soort vierde macht (samen met de media) met aanzienlijke overheidsfinanciering.

Valuta: Zwitserland behoudt de **Zwitserse frank (CHF)** die fungeert als een "veilige haven". Hoewel dit de export duurder maakt, heeft het de inflatie aanzienlijk lager gehouden dan in de eurozone.

Samenvatting: De "prijs" van het systeem

De Belgische economie wordt belemmerd door haar **institutionele complexiteit**. De "overlappende bevoegdheden" leiden tot enorme administratieve lasten en inefficiënt gebruik van de beschikbare middelen. De Zwitserse economie profiteert van **institutionele**

eenvoud en doorzichtigheid De macht ligt aan de basis, de schuld is wettelijk begrensd en de "Magische Formule" zorgt ervoor dat het economisch beleid niet elke vier jaar drastisch verandert. Het verhindert ook om uitgaven te maken die slechts een klein deel van de kiezers of een industriële groep tevreden stellen.

5.2 Werkgelegenheid in de publieke sector versus de private sector

In België heeft ongeveer een derde van de actieve bevolking een inkomen van de overheid, leeft ongeveer een derde van een uitkering ("inactief") en heeft ongeveer een derde een inkomen in de particuliere sector. Dit is een veelgebruikte politieke observatie om de hoge overheidsuitgaven en het uitgebreide sociale vangnet van het land te benadrukken. Hoewel de exacte cijfers per jaar enigszins variëren, laat de vergelijking met Zwitserland een fundamenteel andere economische structuur zien.

In Zwitserland is de particuliere sector aanzienlijk groter en de inactieve bevolking (mensen die voornamelijk van een uitkering leven) veel kleiner dan in België. Deze verschillen vinden hun oorsprong in fundamentele verschillen in de organisatiestructuur van het land.

5.2.1 Vergelijkende analyse (schattingen voor 2025)

Categorie	België	Zwitserland
Inkomen uit de particuliere sector	~28%	~67%*
Inkomen op basis van staatsinkomen (onderwijs, gezondheidszorg, enz.)	~14%	- -
Inkomsten van de overheid (ambtenaren)	~19%	~12%
Uitkeringen / Inactief (Welzijn, Pensioen, Arbeidsongeschiktheid)	~39%	~21%

*Omvat ook tewerkstelling die traditioneel door de overheid uitgebaat worden maar in Zwitserland aan private initiatiefnemers zijn uitbesteed.

In **België** is de werkgelegenheid in de publieke sector ongeveer 18-20% van de totale beroepsbevolking. Als men echter de door de overheid gefinancierde sectoren zoals onderwijs, gezondheidszorg (die grotendeels gesubsidieerd is) en staatsbedrijven meerekent, komt de schatting van "1/3" zeer dicht in de buurt van de werkelijke verdeling van de inkomsten uit de publieke sector.

In **Zwitserland** is de publieke sector klein en biedt werk aan slechts zo'n 12-14% van de beroepsbevolking, voornamelijk in de kernadministratie en het openbaar onderwijs. Zwitserland is sterk afhankelijk van publiek-private partnerschappen, waarbij de overheid wel reguleert, maar niet per se het personeel in dienst heeft (bijvoorbeeld in de ziektekostenverzekering en bepaalde delen van de infrastructuur).

5.2.2 De "Inactieve" (uitkeringen)groep

Dit is waar de grootste kloof bestaat.

België: Het percentage inactieve personen behoort tot de hoogste in de EU. Dit omvat gepensioneerden, maar ook een aanzienlijk aantal mensen met langdurig ziekteverlof, arbeidsongeschiktheid of die gebruikmaken van een vervroegde pensioenregeling. In sommige Belgische regio's is ongeveer **25-30%** van de beroepsbevolking niet actief op de arbeidsmarkt.

Zwitserland: Zwitserland heeft een van de hoogste arbeidsparticipatiepercentages ter wereld (~84%). Het percentage mensen dat uitsluitend van een uitkering leeft, is erg laag (ongeveer 2,9%). Hoewel er een gepensioneerde bevolking is, is de groep "inactieve werkenden" veel kleiner vanwege strikte activeringsbeleid en een culturele nadruk op werk.

5.2.3 Belangrijke structurele verschillen

De groep "Overheidsinkomsten"

In Zwitserland is de definitie van "door de overheid gefinancierd" veel beperkter dan in België, omdat de staat daar meer als **toezichthouder** dan als **werkgever optreedt**.

- In **België** is de werkgelegenheid in de publieke sector ongeveer 18-20% van de totale beroepsbevolking. Als je echter de door de overheid gefinancierde sectoren zoals onderwijs, gezondheidszorg (die grotendeels gesubsidieerd is) en staatsbedrijven meerekent, komt een schatting van "1/3" heel dicht in de buurt van de werkelijke verdeling van de inkomsten uit de publieke sector.
- **Zwitserland:** De publieke sector is klein en biedt werk aan slechts ongeveer 12-14% van de beroepsbevolking, voornamelijk in de kernadministratie (4%) en het openbaar onderwijs (7,2%). Zwitserland is sterk afhankelijk van publiek-private partnerschappen, waarbij de overheid wel reguleert, maar niet per se het personeel in dienst heeft (bijvoorbeeld in de ziektekostenverzekering en delen van de infrastructuur).

De motor van de "particuliere sector"

- **België:** De particuliere sector is robuust, maar draagt een zware belastingdruk om de overige twee derde te onderhouden. Dit leidt tot het "1/3"-gevoel, waarbij de rijkdom die door één groep wordt gecreëerd, over de anderen wordt verdeeld. Dit is ook zichtbaar in de opdeling van de loonkost.
- **Zwitserland:** De particuliere sector is onbetwist de dominante kracht. Doordat de sociale uitgaven lager zijn en de publieke sector kleiner, blijft een veel groter deel van elke gegenereerde Zwitserse frank binnen de particuliere economie of wordt opnieuw geïnvesteerd.

Diepere structurele verschillen

1. **Arbeidsparticipatie:** Zwitserland kent een hoge participatiegraad in alle leeftijdsgroepen, inclusief oudere werknemers (55-64 jaar) die in België vaak vervroegd met pensioen gaan.
2. **Structuur van de sociale zekerheid:** Het Zwitserse systeem is "meerpijlerig". Hoewel de staat een basispensioen verstrekt, komt een groot deel van de "uitkering" van een Zwitser uit zijn of haar eigen particuliere of door het bedrijf beheerde pensioenfonds (*LPP/BVG*), en niet rechtstreeks uit de lopende belastinginkomsten van de staat.
3. **Fiscaal beleid:** Zwitserland kent een "schuldrem" (*Schuldenbremse*) die de overheid wettelijk verbiedt meer uit te geven dan ze ontvangt, waardoor de omvang van de publieke sector vanzelfsprekend wordt beperkt.

5.3 De inactiviteitsval van België

Het inactiviteitspercentage in België is erg hoog en vertegenwoordigt ongeveer 39% van de actieve bevolking.

De vergelijking met Zwitserland is treffend, omdat het Zwitserse systeem juist is ontworpen om de problemen van "daling van het netto-inkomen" en "gebrek aan controle" te voorkomen, die grotendeels de zeer grote inactiviteitskloof in België verklaren.

1. De financiële "valkuil": Waarom werken in België niet loont.

In 2025 blijft België koploper in Europa wat betreft de inactiviteitsval voor alleenstaanden.

- **De kloof:** Recente studies tonen aan dat een alleenstaande in België die van een uitkering overstapt naar een laagbetaalde baan, vaak slechts een netto inkomensstijging van 6% tot 9% ziet.
- **Verborgene kosten:** Als je de kosten voor woon-werkverkeer, het wegvallen van sociale energietarieven en kinderopvang meerekent, verliezen veel mensen geld door weer aan het werk te gaan.
- **Zwitsers contrast:** In Zwitserland is de inkomstenbelasting lager en de belastingvrije drempel hoog, waardoor het verschil tussen de uitkering en het startsalaris veel groter is (meestal minstens 30-40% meer netto-inkomen).

2. De "langdurig zieken" versus de Zwitserse "controlegroep"

Recentelijk (2025) zijn er enkele "schandalen" aan het licht gekomen in het Belgische socialezekerheidsstelsel, die het gebrek aan controle binnen het Belgische systeem aan het licht brengen. In België kan iemand vaak jarenlang in de "medische silo" blijven, met zeer weinig actieve druk om terug te keren. Naast het feit dat veel mensen het systeem gebruiken als alternatief voor werk (om de hierboven genoemde redenen), vertoont het systeem ook een gebrek aan controle, hetzij door laksheid, hetzij door politieke druk.

België	Zwitserland
Passieve monitoring: De controle is vaak puur administratief. Zodra je als "ongeldig" wordt beschouwd, controleert het systeem zelden of een gedeeltelijke terugbetaling mogelijk is.	Actief casemanagement: Als een Zwitserse werknemer langer dan 30 dagen ziek is, stuurt de verzekeringsmaatschappij direct een re-integratiecoach naar de werkplek.
Alles of niets: Je bent of 100% ziek of 100% aan het werk. Gedeeltelijke terugkeer naar de arbeidsmarkt is complex en kan je uitkeringsstatus in gevaar brengen.	Gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid: Het Zwitserse systeem berekent de arbeidsongeschiktheid in percentages (bijvoorbeeld 40% arbeidsongeschiktheid). U wordt aangemoedigd om de resterende 60% te blijven werken en een gedeeltelijk pensioen te behouden.
Stijgende cijfers: ruim 526.000 mensen ontvangen een langdurige arbeidsongeschiktheidsuitkering, waarbij psychische gevallen (burnout/depressie) met 44% zijn gestegen.	Stabiele cijfers: Strikte referenda in de jaren 2010 hebben de uitgaven voor gehandicaptenzorg aan banden gelegd, waardoor de staat zich moest richten op "revalidatie vóór pensioen".

3. Hoge salariskosten halen het netto inkomen onderuit

De inactiviteitsval wordt grotendeels veroorzaakt door de loonkosten (voor de werkgever) versus het netto bedrag dat de werknemer ontvangt. België kent de hoogste belastingdruk binnen de OESO.

- **De berekening:** Om een Belgische werknemer €100 extra netto te geven, moet een Belgische werkgever vaak bijna €250 (bruto + sociale premies) meer betalen.
- **Het gevolg:** Dit maakt arbeid ongelooflijk duur, waardoor bedrijven overmatig reguleren en automatiseren, wat mensen nog verder naar de uitkeringsinstantie duwt. Maar een ander gevolg is dat de lonen op de markt omlaag worden gedrukt, waardoor het netto uitgekeerde bedrag nog verder daalt. Een ander gevolg was het ontstaan van een breed scala aan salarisgebaseerde "voordelen" die de relatie tussen werk en beloning ondermijnen.
- **De hervorming van 2025:** De nieuwe Belgische federale overeenkomst (juli 2025) streeft naar een nettoverschil van minimaal €500 tussen werkenden en niet-werkenden, maar experts stellen dat dit moeilijk te bereiken is zonder drastische bezuinigingen op juist die "overlappende" diensten die de hoge belastingen veroorzaken. Bovendien is €500 mogelijk niet altijd voldoende om langdurige uitkeringsgerechtigden sterk te motiveren om regulier werk te vinden.

4. Directe democratie als "opruimploeg"

Waarom kan België dit niet gewoon oplossen? Omdat het "silosysteem" zichzelf beschermt.

In België is elke uitkering gekoppeld aan een politieke pijler (vakbonden, zorgverzekeraars). Het schrappen van een uitkering betekent een politieke strijd.

In Zwitserland is de schuldenrem wettelijk vastgelegd. Als het invaliditeitsfonds schulden maakt, moet de overheid het fonds hervormen of de belastingen verhogen via een referendum. Het publiek kiest meestal voor "hervorming" in plaats van "meer betalen", wat de politieke dekmantel biedt om de regels aan te scherpen en de controle te vergroten.

De vooruitzichten voor 2025

Naar aanleiding van het "Zomerakkoord" van de Belgische regering worden de werkloosheidsuitkeringen beperkt tot 24 maanden en worden de controles op "langdurig zieken" aangescherpt. Zonder de territoriale eenvoud naar Zwitsers model (het afschaffen van overlappende regio's) zijn de administratieve kosten voor het "controleren" van deze 2 miljoen mensen echter vaak hoger dan de uitkeringen zelf. Bovendien zijn de reële belastingen verhoogd, waardoor het verschil tussen de netto- en loonkosten niet is verkleind.

5.4 Individuele inkomstenbelasting (persoonsgebonden)

Een vergelijking van de belastingtarieven in Zwitserland en België is een studie naar **decentralisatie versus centralisatie**. In Zwitserland zijn de lokale overheden (kantons en gemeenten) de belangrijkste belastingautoriteiten, terwijl in België de federale overheid de inning van belastingen domineert.

Niveau	Zwitserland (Sterk variabel)	België (Sterk gestandaardiseerd)
federaal	0% – 11,5% (Progressief)	25% – 50% (Progressief)
Regionaal / Kantonaal	2% – 25% (Afhankelijk van het kanton)	0% (Inbegrepen in de federale basis)
Gemeentelijk / Lokaal	~2% – 15% (Belastingmultiplicator)	0% – 9% (Regionale/gemeentelijke toeslag)

Totaal hoogste tarief	~22% (Zug) tot ~45% (Genève)	~50% – 53,5% (Landelijk)
------------------------------	------------------------------	--------------------------

Belangrijkste verschillen:

De Zwitserse “**Steuerfuss**”: In Zwitserland bepaalt de gemeente zelf de "multiplier". Als men vijf kilometer naar het volgende dorp verhuist, kan de belastingaanslag met 10% dalen.

Belgische toeslag: In België voegt de gemeente een klein percentage (meestal tussen de 6% en 9%) toe aan het bedrag dat men al aan de federale overheid verschuldigd bent.

5.5 Vennootschapsbelasting (bedrijven)

Het effectieve belastingtarief (ETR) omvat alle overheidsniveaus.

Niveau	Zwitserland	België
federaal	8,5% (Wettelijk)	25% (Vaste prijs)
Kantonaal / Regionaal	~3% – 12%	0% (Minimale regionale heffingen)
Totale effectieve rente	~11,9% (Zug) tot circa 21% (Bern)	25% (Standaard)

Belangrijkste verschillen:

- **Belastingconcurrentie:** Zwitserse kantons concurreren fel om hoofdkantoren aan te trekken. 4 Zug en Schwyz staan bekend om hun gecombineerde tarieven rond de 12%.
- **Het Belgische KMO-tarief:** België biedt een verlaagd tarief van 20% voor de eerste € 100.000 winst voor kleine en middelgrote ondernemingen (MKO), mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan.

5.6 Verbruiksbelasting (btw / MWST)

Type	Zwitserland	België
Standaardtarief	8,1%	21%
Verlaagd tarief	2,6% (Voedsel, boeken, medicijnen)	6% (Voedsel, Boeken) 12% (Voedselvoorziening)
Speciale tarieven	3,9% (Accommodatie)	0% (dagbladen)

5.7 Samenvattende tabel van fiscale autonomie

Functie	Zwitserland	België
Primaire inning	Canton (de "Soeverein")	Federale Staat (“de grote pot”)
Belastingprogressiviteit	Hoog (verschilt sterk per locatie)	Hoog (varieert per inkomenscategorie)
Vermogensbelasting?	Ja (op kantonaal niveau)	Nee (alleen voor grote effectenrekeningen)
Erfbelasting / schenkingsbelasting	Verschilt per kanton (0% voor directe erfgenamen)	Verschilt per regio (hoog voor indirecte verbindingen)

In Zwitserland wordt zowel **verticale als horizontale concurrentie** toegepast. Kantons en gemeenten concurreren met elkaar om de belastingen laag te houden en zo inwoners aan te trekken.

België hanteert het principe van **verticale solidariteit**. De federale overheid int het grootste deel van de inkomsten en herverdeelt deze over de regio's en gemeenschappen om een gelijk serviceniveau in het hele land te garanderen. De gemiddelde belastingtarieven liggen echter aanzienlijk hoger, deels omdat het systeem grotendeels inefficiënt is. De werkingskost van de overheid zelf neemt een goot deel van de belastingsinkomsten in beslag.

5.8 Salarisbelasting

Hieronder volgt een vergelijking van het nettosalaris voor een alleenstaande zonder kinderen, woonachtig in Zürich (het Zwitserse financiële centrum) versus Brussel (het Belgische administratieve centrum). Voor het "gemiddelde kanton" gebruiken we een locatie in het middensegment, zoals Aargau of Solothurn, die zich bevindt tussen de belastingparadijzen (Zug) en de steden met hoge belastingen (Genève/Zürich).

5.8.1 Salarisspecificatie: €100.000 bruto

Let op: alle cijfers zijn bij benadering voor 2025 en gaan uit van een standaard beroepsstatus.

Component	Brussel (België)	Zürich (Zwitserland)
Bruto salaris	€100.000	€100.000 (ongeveer 94.000 CHF)
Sociale zekerheid (EE)	~€13.070 (13,07%)	~€ 10.200 (ca. 10,3% OASI/DI/ALV)
Pensioenfonds (2e pilaar)	Inbegrepen in bovenstaande/vrijwillig	Ongeveer €6.500 (afhankelijk van de leeftijd)
Belastbaar inkomen	~€86.930	~€77.300
Inkomstenbelasting	~€36.500 (Bovenste 50% van de 50%)	~€9.500 (Federaal + Kantonaal + Lokaal)
Ziektekostenverzekering	Afgetrokken van de belasting/ sociale zekerheid	~€4.500 (Privé, maar verplicht)
Netto jaarinkomen	~€50.430	~€69.300
Effectief belastingtarief	~49,6%	~30,7%
Kosten voor de werkgever (bruto + sociale bijdragen)	~€127.000	~€112.000

5.8.2 Salarisspecificatie: €50.000 bruto

	Zürich	Gemiddeld Zwitsers kanton	Brussel (België)
Effectief belastingtarief voor een bruto-	~30,7%	~32,3% (incl. ziektekostenverzekering)	~36,7%

inkomen van € 50.000			
-------------------------	--	--	--

5.8.3 *Waarom is het verschil zo groot ?*

Het Belgische "Solidariteit"-systeem

- **Hoge schijven:** In België begint de 50%-belastingsschijf relatief vroeg (bij ongeveer € 48.320 in 2025). Het grootste deel van een salaris van € 100.000 wordt dan tegen het maximale tarief belast.
- **Sociaal vangnet:** De hoge sociale premies dekken een uitgebreide ziektekostenverzekering, royale werkloosheidsuitkeringen en staatspensioenen.
- **Bedrijfswagens:** Om de hoge belasting te compenseren, maakt België gebruik van een breed scala aan "salarisoptimalisatie" (extralegale voordelen). Veel professionals op dit niveau ontvangen een bedrijfswagen, een tankpas en maaltijdcheques, wat een "reële" waarde van € 10.000 tot € 15.000 kan opleveren die niet in het netto salaris is opgenomen.

Het Zwitserse "concurrentiesysteem"

- **Gedecentraliseerde belasting:** Uw belasting wordt in drieën verdeeld: federaal (laag), kantonaal (gemiddeld) en gemeentelijk (variabel). Zürich is een concurrerende stad, maar verhuizen naar het nabijgelegen Zug zou uw netto-inkomen nog verder verhogen.
- **Eigen verantwoordelijkheid:** Hoewel de belasting lager is, moet u uw eigen particuliere ziektekostenverzekering betalen uit uw nettosalaris (ongeveer € 350-€ 500 per maand).
- **Koopkracht:** Hoewel het nettosalaris hoger ligt, zijn de kosten van levensonderhoud in Zürich (huur, voedsel, diensten) aanzienlijk hoger dan in Brussel.

5.8.4 *Het bedrijfsperspectief: kosten voor de werkgever*

Om u €100.000 bruto te kunnen uitbetalen, moet de werkgever ook werkgeversbijdragen betalen.

- **België:** De werkgever betaalt ongeveer **25-30%** bovenop de €100.000.
 - (Totale kosten: circa €127.000).
- **Zwitserland:** De werkgever betaalt ongeveer **10-15%** bovenop de €100.000.
 - (Totale kosten: circa €112.000).

5.8.5 *Samenvattende tabel van fiscale autonomie*

Functie	Zwitserland	België
Verticale concurrentie	Hoog (Kantons concurreren op tarieven)	Laag (Federale tarieven zijn vast)
Horizontale solidariteit	Laag (Rijke kantons betalen aan arme kantons)	Hoog (Massale overdrachten via de sociale zekerheid)
Transparantie	Hoog (U betaalt de belasting later via een factuur.)	Laag (Belasting wordt aan de bron ingehouden)
Vermogensbelasting?	Ja (Jaarlijkse belasting op netto-activa)	Nee (Alleen voor specifieke aandelenrekeningen)

De overgang van een hoog inkomen (€100.000) naar een gemiddeld inkomen (**€50.000 bruto per jaar**) verandert de dynamiek aanzienlijk. In België blijft de belastingdruk hoog door de snelle toename van de inkomensschijven, terwijl in Zwitserland een middenklasse-inkomensverdiener op federaal niveau vaak in een zeer lage belastingcategorie terechtkomt.

5.9 De analyse van de "middenklasse"

België: De fiscale "druk"

- **Het drempelprobleem:** In België zit je zelfs bij een inkomen van € 50.000 al in de **belastingsschijf van 45%** (die begint rond de € 28.000) en ga je richting de **schijf van 50%**.
- **De "onzichtbare" belasting:** Hoewel het nettoloon lager is, wordt de ziektekostenverzekering gedekt door uw sociale premies die van het bruto-inkomen worden ingehouden, en een overschot dat door de werkgever wordt betaald.
- **Nettoresultaat:** Een middeninkomensverdiener in België houdt ongeveer **63%** van zijn salaris over.

Zwitserland: De last van de vaste kosten

- **Lage belasting:** Bij een inkomen van € 50.000 is de Zwitserse federale belasting bijna nul (ongeveer € 50). Het grootste deel van de belasting die u betaalt, gaat naar het kanton.
- **De "vaste belasting" op de ziektekostenverzekering:** In Zwitserland is de ziektekostenverzekering niet gebaseerd op een percentage, maar op een vaste premie. Of je nu €50.000 of €100.000 verdient, je betaalt ongeveer **€4.500 per jaar**.
- **Het regressieve effect:** Omdat een ziektekostenverzekering een vaste kostenpost is, treft deze iemand met een inkomen van €50.000 **twee keer zo hard** (9% van het bruto salaris) als iemand met een inkomen van €100.000 (4,5% van het bruto salaris).
- **Nettoresultaat:** Na aftrek van de verplichte ziektekostenverzekering houdt de gemiddelde Zwitser met een middeninkomen ongeveer **67%** van zijn salaris over.

Vergelijkende koopkracht (PPP)

Hoewel het nettosalaris in Zwitserland op papier iets hoger lijkt, kan de **koopkracht** van €50.000 in België hoger liggen. Dit is echter afhankelijk van het kanton.

Uitgavencategorie	Brussel	Zürich
Huur (1-slaapkamer appartement in het stadscentrum)	~€1.100	~€2.200
Boodschappen (maandelijks)	~€350	~€700
Openbaar vervoer	~€50	~€85
Resultaat	Duurzame levensstijl.	Zeer krap budget (Zürich is de duurste stad ter wereld).

Samenvatting

- **In België:** De "Consensus" is een **sociaal vangnet**. Bij €50.000 neemt de staat weliswaar meer in, maar het beschermt ook tegen hoge kosten in de gezondheidszorg en huisvesting door middel van subsidies en sociale systemen.
- **In Zwitserland** heerst de consensus over een **lage overheidsinterventie**. De overheid neemt weinig, maar u bent zelf verantwoordelijk voor de hoge kosten die

tegen marktconforme tarieven worden berekend. Met een inkomen van € 50.000 kan een inwoner van Zürich een *lagere* levenskwaliteit hebben dan iemand in Brussel, omdat zijn of haar besteedbaar inkomen wordt opgeslokt door vaste kosten.

- Als we het perspectief verbreden van Zürich (een relatief belastingrijk stedelijk centrum) naar een "gemiddeld" Zwitsers kanton, wordt het contrast met België nog scherper. In het Zwitserse systeem kan een verplaatsing van slechts 20 kilometer al een aanzienlijk verschil maken voor de belastingaanslag, terwijl het Belgische belastingstelsel grotendeels een nationaal monolithisch systeem is.

5.10 Institutionele impact: Waarom het gemiddelde lager ligt

De reden waarom een gemiddeld Zwitsers kanton zoveel goedkoper is dan België voor iemand met een inkomen van €50.000, komt neer op de instrumenten **van directe democratie die we eerder besproken hebben**:

- **De gemeentelijke toeslag:** In België voegt de stad waar men woont een klein percentage toe aan de federale belasting. In een gemiddeld Zwitsers kanton heeft de gemeente een eigen **budgettaire soevereiniteit**. Kleine gemeenten houden de dienstverlening vaak minimaal om de "belastingmultiplicator" laag te houden en zo gezinnen uit de middenklasse aan te trekken.
- **Het referendum over de uitgaven:** In een gemiddeld kanton wordt elke nieuwe school of sporthal die meer dan een paar miljoen frank kost, vaak onderworpen aan een verplicht referendum. Dit voorkomt de eerder genoemde "ideologische" uitgaven en houdt de totale belastingdruk laag. In België hebben steden en gemeenten de neiging om te veel uit te geven aan publieke infrastructuur, vaak in combinatie met een begrotingstekort.

5.11 Corruptie

Bij een vergelijking tussen België en Zwitserland valt het contrast op tussen een land dat "propoeer maar in verval" is (België) en een land dat "altijd tot de top behoort, maar voor unieke uitdagingen staat" (Zwitserland).

Volgens de meest recente **Corruption Perceptions Index van 2024** (gepubliceerd in februari 2025) staan ze er als volgt voor.

Vergelijkende ranglijsten (status in 2025)

Zwitserland behoort stevast tot de 5 minst corrupte landen ter wereld, terwijl België recentelijk uit de top 20 is gevallen.

Samenvatting	Samenvatting	Samenvatting
Score (van de 100)	69	81
Wereldwijde ranglijst	22ste	5de
Trend over 5 jaar	Aanzienlijke daling	Stabiel (lichte daling)
Primair risico	Overheidsuitgaven en lobbyen	Financiële geheimhouding en witwassen van geld

Geschatte kosten in euro's

Omdat de Zwitserse economie aanzienlijk groter en welvarender is dan de Belgische, manifesteert de "kostprijs" van corruptie zich anders.

- **België:** Geschat verlies van **€4,4 miljard per jaar (0,7% van het BNP)**. Dit wordt voornamelijk toegeschreven aan inefficiënties in de overheidsaanbestedingen,

onduidelijke politieke subsidies en gebrek aan controle. Het verlies heeft echter een niveau bereikt dat zichtbaar wordt in de gebrekkige uitvoering van infrastructuurprojecten en opkomende schandalen.

- **Zwitserland:** Hoewel het moeilijk is om een exact bedrag vast te stellen voor de binnenlandse corruptie (die erg laag is), is Zwitserland een wereldwijd centrum voor corruptie vanuit het buitenland. Naar schatting is tussen 1985 en 2025 \$112 miljard tot \$514 miljard (€100 miljard tot €470 miljard) aan illegaal verkregen vermogen uit andere landen herleid naar Zwitserse banken.
- **Per burger:** In België kost corruptie de gemiddelde inwoner ongeveer € 1.100 aan potentiële economische winst. In Zwitserland is de corruptie binnen de binnenlandse publieke sector zo laag dat deze "belasting" voor de gemiddelde inwoner verwaarloosbaar is, hoewel het land wereldwijd een hoge "reputatieprijs" betaalt.

Belangrijkste verschillen in het "type" corruptie

De twee landen kampen met zeer verschillende problemen:

België (De "politieke" uitdaging):

- **Overheidsaanbestedingen:** Er zijn grote risico's verbonden aan de manier waarop overheidscontracten op lokaal/regionaal niveau worden toegekend. Bovendien blijkt uit de uitvoering een gebrek aan competentie in het toezicht op de publiek gefinancierde projecten, wat vaak leidt tot zeer hoge kostenoverschrijdingen.
- **Draaideurconstructie:** Een gebrek aan strikte regels voor politici die doorstromen naar goedbetaalde lobbyfuncties bij grote bedrijven. Sommige politici zijn van de derde generatie en bekleden vaak lobbyposities in de sector waarvoor ze verantwoordelijk waren.
- **Handhaving:** België is door de EU bekritiseerd omdat het niet over voldoende gespecialiseerd personeel beschikt om economische delicten effectief te vervolgen.

Zwitserland (De "financiële" uitdaging):

- **Witwassen van geld:** De belangrijkste vorm van corruptie in Zwitserland is niet het bouwen van bruggen of het omkopen van politieagenten; het is het fungeren als een 'veilige haven' voor illegaal verkregen geld uit het buitenland. Dit heeft echter geen directe negatieve gevolgen voor de burgers.
- **Mogelijke mazen in de wet voor advocaten:** Tot voor kort waren advocaten en notarissen die schijnvennootschappen oprichtten in de Zwitserse wetgeving tegen witwassen niet strikt van toepassing.
- **Banktoezicht:** De Zwitserse toezichthouder (FINMA) had historisch gezien minder bevoegdheid om hoge boetes op te leggen dan zijn Amerikaanse of Europese tegenhangers, hoewel hier momenteel een hervorming gaande is.

Samenvatting: Waarneming versus realiteit

In België zijn burgers tamelijk sceptisch; ongeveer 66% gelooft dat corruptie een groot probleem is. In Zwitserland is het publieke vertrouwen veel hoger; de gemiddelde burger komt zelden corruptie tegen in het dagelijks leven (bijvoorbeeld bij het aanvragen van een vergunning of in contact met de politie). Internationale ngo's beschouwen Zwitserland echter als een blinde vlek in de wereldwijde strijd tegen grensoverschrijdende financiële corruptie.

6 Het risico van een dictatuur door een verborgen meerderheid

Het probleem dat een "meerderheid" niet alleen een verkiezingsuitslag is, maar een alomvattende ideologische overeenstemming binnen publieke en private instellingen (media, academische wereld, ambtenarij), is een goed gedocumenteerd fenomeen in de politieke wetenschappen. Het wordt vaak aangeduid als "**institutionele overname**" of, traditioneler, een moderne vorm van de "**tirannie van de meerderheid**"; eenmaal gevestigd, is het als een Trojaans paard. In representatieve "conflictdemocratieën" (zoals Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk) kan dit leiden tot het gevoel dat "het systeem" losstaat van de gewone burger. Hier volgt een diepgaande analyse van hoe de unieke structuur van Zwitserland dit probleem op een andere manier aanpakt.

6.1 Het probleem: "De lange mars door de instituties"

De observaties sluiten aan bij de sociologische theorie dat bepaalde beroepsgroepen (journalisten, academici, leiders van ngo's) vaak een vergelijkbare opleidingsachtergrond en waarden delen (vaak centrumlinks of milieubewust).

- **De vooringenomenheid:** Een onderzoek van de Universiteit van Tilburg uit 2025 naar institutionele vooringenomenheid in Europa bevestigde dat journalisten en academici in veel EU-landen door het publiek als aanzienlijk linkser worden beschouwd dan de algemene bevolking, terwijl politieagenten en rechters vaak als rechtser worden gezien.
- **De impact:** In een meerderheidsstelsel is er geen controlemechanisme als de gekozen regering zich conformeert aan de "institutionele ideologie". Dit creëert een "**dictatuur van de consensus**", waarin alternatieve opvattingen sociaal of professioneel gemarginaliseerd worden.

6.2 De Zwitserse oplossing: het Concordantiesysteem

Zwitserland pakt dit beter aan, niet door vooroordelen uit te bannen, maar door **diversiteit te institutionaliseren**.

- **De magische formule:** De Zwitserse regering (de Bondsraad) is altijd een "grote coalitie". Het is wettelijk verplicht om de belangrijkste partijen uit het hele spectrum te omvatten, van de rechtse SVP tot de linkse sociaaldemocraten.
- **Departementale pluraliteit:** Elke minister (van een andere partij) leidt een ander departement. Dit betekent dat de "regering" nooit ideologisch monolithisch is. Een conservatieve minister zal een departement anders samenstellen en leiden dan een socialistische minister.
- **Resultaat:** De Zwitserse ambtenarij wordt gedwongen om **poly-ideologisch te zijn** in plaats van een enkel ideologisch blok.

6.3 Mediabalans: De bevindingen van "fög"

De media spelen een belangrijke rol in het ontstaan van deze "ideologische meerderheid". In Zwitserland laten de gegevens een andere trend zien dan in de buurlanden.

- **Het onderzoek:** Het **onderzoekscentrum voor de publieke sfeer en de samenleving (fög)** van de Universiteit van Zürich stelt jaarlijks een "Jaarboek over de kwaliteit van de media" samen.

- **Het resultaat:** Uit hun **analyse voor 2023/2024** bleek dat Zwitserse media met een groot bereik (zoals SRF/RTS en *20 Minuten*) tot de meest **politiek neutrale media** van Europa behoren. Omdat ze burgers moeten voorbereiden op vier referenda per jaar, is hun bedrijfsmodel gebaseerd op het eerlijk presenteren van argumenten vóór en tegen.
- **Het veiligheidsventiel:** In tegenstelling tot de BBC of France Télévisions die soms worden gezien als weerspiegeling van een enkele staats-/elite-ideologie, staat de Zwitserse publieke omroep voortdurend onder druk van een **referendum over de financiering**. Als het publiek vindt dat de media te partijdig zijn, kunnen ze een initiatief starten om het budget te verlagen (zoals het "No Billag"-initiatief).

6.4 Het "volksveto" tegen ideologische overschreiding

De meest effectieve remedie tegen een "dictatuur van de meerderheid" in instellingen is het **facultatieve referendum**. In de EU wordt een "klimaatbelasting" wet, ongeacht de publieke opinie, als een coalitie van media, activisten en politici deze goedkeurt. In Zwitserland stelt de elite iets voor, maar het volk beslist.

- **Evidentie uit 2025:** Op **30 november 2025** verwierpen de Zwitserse kiezers met grote meerderheid het **"Initiatief voor een Toekomst"**, dat een erfbelasting van 50% voor de superrijken voorstelde om klimaatbeleid te financieren. Ondanks de sterke steun van "klimaatactivisten" in de media en de academische wereld, werd het initiatief door meer dan **78% van de kiezers verworpen**.
- **Uit gegevens van februari 2025** blijkt dat het "Initiatief voor verantwoordelijkheid voor Milieu" door bijna 70% van de kiezers werd verworpen.
- **De les:** Hoewel de "institutionele meerderheid" (media/belangengroepen) het *narratief* domineert kan zij de *wet niet domineren*. Het referendum fungeert als een realiteitscheck die voorkomt dat de ideologie van de elite te ver afdrijft van de realiteit van de gewone burger.

6.5 Directe democratie als "veto" op ideologie

Het krachtigste instrument dat Zwitserland ter beschikking heeft tegen de "dictatuur van de meerderheid" in instellingen is het **facultatieve referendum**.

- **De institutionele toets:** In de meeste landen is een wet, zodra deze door een "klik" van politici en voorstanders is aangenomen, definitief afgedaan. In Zwitserland kan elke wet die door de "ideologische meerderheid" in het parlement is aangenomen, door **50.000 burgers worden aangevochten**.⁴
- **Het "corrigerende" effect:** Dit dwingt de elite (de "classe politique") om hun ideologie te matigen *voordat* de wet wordt aangenomen. Ze weten dat als ze te radicaal of te "links/rechts" zijn, het volk simpelweg "nee" zal stemmen.
- **Onderzoeksresultaten:** Een studie uit 2025 in de *Socio-Economic Review* toonde aan dat de Zwitserse directe democratie de "politieke ongelijkheid" aanzienlijk vermindert door ervoor te zorgen dat wetten de voorkeuren van het brede publiek weerspiegelen in plaats van alleen die van de "goed opgeleide/welgestelde" institutionele klasse.

6.6 Samenvatting en vergelijking

Functie	Representatieve "conflict"-democratie	Zwitserse "consensus"-democratie
---------	---------------------------------------	----------------------------------

Institutionele ideologie	Het weerspiegelt vaak de waarden van de universitaire geschoolde elite.	Gedwongen zich te schikken naar een machtsdelingsakkoord tussen vier partijen.
Mediarol	Treedt vaak op als "poortwachter" of partijdige voorvechter.	Treedt op als "moderator" tijdens referendumdebatten.
Minderheids-standpunten	Kan door de "gekozen meerderheid" genegeerd worden.	Kan een referendum in gang zetten om de meerderheid tegen te houden.
Democratisch Vertrouwen	Uit gegevens van Ipsos voor 2025 blijkt dat de tevredenheid in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk minder dan 30% bedraagt.	Volgens V-Dem 2025 is Zwitserland wereldwijd het meest participatieve land. ⁵

6.7 Waarom het in Zwitserland minder een probleem is

De hierboven genoemde "dictatuur", waarbij media, academische wereld en ambtenarij een ideologisch blok vormen is in Zwitserland een minder uitgesproken probleem. De manier waarop een samenleving omgaat met "institutionele ideologie" is zichtbaar in de mate waarin burgers zich daartegen kunnen verzetten.

Het "correctiemechanisme": referendum versus protest

Functie	Europese democratieën (conflict/gemengd)	Zwitserland (Consensus + Direct)
Terugduw-methode	Protesten en stakingen. Burgers gaan de straat op wanneer ze het gevoel hebben dat de "institutionele meerderheid" hen negeert.	De stembus. Burgers organiseren een referendum om een specifieke wet die ze niet bevalt, wettelijk af te schaffen.
Ideologische vooring-nomenheid	Instellingen kunnen afdrijven naar een "centrumlinkse/klimaat"-consensus zonder dat daar direct juridische controle op is.	Elke ideologische verschuiving in het parlement wordt elke drie maanden door het volk "getoetst".
Media-invloed	Media kunnen fungeren als een "multiplicator" voor institutionele ideologie (bijvoorbeeld in Frankrijk of Duitsland).	De media worden in een "neutrale scheidsrechtersrol" gedwongen, omdat ze het publiek moeten voorbereiden op de daadwerkelijke stemming.
Resultaat van het vertrouwen	Dalend. Gegevens uit 2025 laten een toenemende "vervreemding" zien tussen het publiek en de "expertklasse".	Veerkrachtig. Het vertrouwen blijft hoog omdat de mensen uiteindelijk de "experts" zijn.

Onderzoek van de **Universiteit van Basel (2024/2025)** bevestigt dat het Zwitserse systeem fungeert als een "**koelmechanisme**" voor ideologische hitte:

1. **De dreiging van een referendum:** politici en "activisten" weten dat als ze een ideologie uitdragen die te ver afstaat van de gemiddelde kiezer, deze zal worden afgewezen. Dit dwingt tot **gematigdheid** aan de bron.

2. **Geen "alles-of-niets"-principe:** in de meeste landen wint één partij en bezet die de instellingen. In Zwitserland zorgt de "magische formule" ervoor dat de **institutionele meerderheid** altijd een mengvorm is van vier conflicterende partijen.
3. **De budgettaire controle:** Organisaties (zoals de publieke omroep of ngo's) die te veel in ideologie vervallen, kunnen te maken krijgen met **"Volksinitiatieven"** om hun financiering te korten, waardoor ze verantwoording moeten afleggen aan de belastingbetaler.

6.8 Belangrijkste conclusies

- **Stelling:** In veel representatieve democratieën (conflictmodellen) kan de "institutionele meerderheid" (media, ambtenarij, academische wereld) een ideologische bubbel vormen die de standpunten van het bredere publiek uitsluit. Dit is vaak te zien in het klimaat- en sociaal beleid, waar de consensus onder "experts" zwaarder weegt dan de publieke opinie. Het Zwitserse "consensusmodel" is beter in staat om de "dictatuur van de meerderheid" te voorkomen, niet omdat de elites minder bevooroordeeld zijn, maar omdat de **instellingen minder mogelijkheden bieden om zich te verschuilen**.
- **Kernvoorbeeld:** De **CO2-wet (2021/2023)** waarbij het publiek een "institutionele consensus" corrigeerde om deze pragmatischer en inclusiever te maken. Zoals blijkt uit de gegevens van het referendum van 2025, fungeert het Zwitserse publiek consequent als een "realiteitscheck" voor initiatieven van de elite.
- **Belangrijkste referentie:** **Arend Lijphart (2025)** laat zien dat, hoewel België en Zwitserland beide consensusgericht zijn, de **directe democratie** van Zwitserland het cruciale ingrediënt is dat "elite-overname" voorkomt.
- **De Belgische context:** Hoewel België een consensusmodel hanteert, ontbreekt het directe "volksveto". Dit leidt tot een lager vertrouwen (volgens VUB 2025-studies) omdat de consensus wordt bereikt tussen elites, in plaats van tussen de elite en het volk. Uit een analyse van de subsidies en de overheersende toon in de media ziet men ook een duidelijk links en klimaat gestuurd overwicht.

6.9 Belangrijke referenties

1. Lijphart A. (2012): Patronen van democratie. De fundamentele tekst over waarom consensusmodellen (zoals Zwitserland) de tirannie van de meerderheid voorkomen.
2. fög - Universiteit van Zürich (2023): Jaarboek Kwaliteit van de Media. Specifieke gegevens over de neutraliteit van de Zwitserse media.
3. V-Dem Instituut (2025): Democratierapport. Merkt op dat Zwitserland dankzij zijn participatieve instrumenten weerbaar is tegen "autocratisering" en "overname door de elite".
4. Tilburg University (2025): Burgerpercepties van ideologische vooringenomenheid in openbare dienstverleningsinstellingen.
5. <https://www.news.uzh.ch/en/articles/media/2023/foeg-media-study.html>
6. https://www.researchgate.net/publication/319677828_Political_Communication_in_Switzerland

7 Historische wortels van de Zwitserse top-down directe democratie

Het Zwitserse systeem van directe democratie is niet van de ene op de andere dag ontstaan. Het is het resultaat van een eeuwenlange evolutie die middeleeuwse plattelandstradities combineert met een felle 19e-eeuwse strijd tegen het 'liberale elitisme'. Gezien het feit dat het meer dan 750 jaar teruggaat, zou het de status van Europees cultureel erfgoed verdienen. Dat is tegenwoordig echter niet het geval.

Een mogelijke verklaring is dat de rest van Europa een heel andere, lange geschiedenis kent die teruggaat tot de feodale tijd, toen adellijke koningen heersten over een natiestaat die vaak het resultaat was van een dominante heer die de gebieden van zijn buurheren veroverde. Als gevolg hiervan had zo'n koning absolute macht. Pas later werden parlementen opgericht, zij het alleen voor de adel, om hun onderdanen tevreden te stellen. Men moet bedenken dat de meeste inwoners tot zo'n 100 tot 200 jaar geleden nog lijfeigenen waren die op het land van de heren werkten, een situatie die veranderde door de industriële revolutie, waardoor stemrecht werd ingevoerd en parlementen konden ontstaan.

De Europese Unie, hoewel ze na de Tweede Wereldoorlog stapsgewijs is opgebouwd, heeft dit model van de natiestaat geërfd. De vraag is of dit model nog steeds geschikt is voor de toekomst waarin we nu leven.

7.1 De middeleeuwse wortels: de “Landsgemeinde ”

De eerste kiemen hiervoor werden in de 13e eeuw gelegd in de "Boskantons" (Uri, Schwyz en Unterwalden). Omdat dit kleine, geïsoleerde berggemeenschappen waren, ontwikkelden ze een systeem dat **Landsgemeinde wordt genoemd**.

- **Het concept:** Alle mannelijke burgers zouden eenmaal per jaar bijeenkomen op een stadsplein om te stemmen over wetten en rechters te kiezen door middel van handopsteking.
- **De logica:** In een kleine "landbouwrepubliek" was er geen tussenpersoon nodig. Als je een vrij man was die een zwaard mocht dragen, werd er van je verwacht dat je stemde.
- **De erfenis:** Zelfs toen Zwitserland moderniseerde, bleef deze 'bottom-up'-identiteit bestaan. Het idee dat 'het volk soeverein is' was al cultureel ingebakken voordat de moderne staat zelfs maar geboren was.

7.2 De 19e eeuw: liberalen versus democraten

Het moderne systeem is ontstaan uit een conflict in de jaren 1830 en 1840 tussen twee groepen hervormers:

- **De liberalen** (de "federale baronnen"): zij wilden een representatief systeem zoals in de VS of Frankrijk. Zij waren van mening dat een kleine, hoogopgeleide elite het land moest besturen om efficiëntie en modernisering te garanderen.
- **De Democraten** (de basisbeweging): Zij vreesden dat deze nieuwe liberale politici een nieuwe "aristocratie" zouden vormen. Ze voerden campagne onder de slogan: "Alles voor het volk, maar ook alles DOOR het volk."

7.3 Waarom de Zwitsers kozen voor directe democratie in plaats van vertegenwoordiging.

1. **Angst voor centralisatie:** Zwitserland is een land met veel minderheden (Duits, Frans, Italiaans, katholiek, protestants). Velen vreesden dat een gecentraliseerd representatief parlement in Bern simpelweg de kleinere kantons zou "dicteren".
2. **Het "veto" als vredesinstrument:** Na een korte burgeroorlog in 1847 (**de Sonderbund oorlog**) beseften de overwinnaars dat de enige manier om te voorkomen dat de verliezende katholieke minderheid opnieuw in opstand zou komen, was hen een middel te bieden om wetten die ze verafschuwden te blokkeren. Het **facultatieve referendum (1874)** was het vredesaanbod.
3. **Het "Initiatief" als veiligheidsklep:** In 1891 werd het **Volksinitiatief** ingevoerd. Dit stelde het volk in staat om eigen ideeën aan te dragen, waardoor de "federale baronnen" de zorgen van het publiek niet langer konden negeren.

7.4 Waarom hebben andere landen dit niet gedaan?

De meeste buurlanden van Zwitserland hebben om specifieke historische redenen een andere weg bewandeld:

Functie	Zwitserland	Buurlanden in Europa (FR, DE, VK)
Nationale oorsprong	Een "Willensnation" (natie door wilskracht). Diverse groepen die ervoor kiezen om samen te leven.	Vaak opgebouwd rond een enkele "etnische" of "linguïstische" kern (de "Fransen", de "Duitsers"), al dan niet met de creatie van een nationaal patriotisme.
Macht-structuur	Van onder naar boven: Macht stroomt van het dorp → kanton → federatie.	Van boven naar beneden: De macht stroomde van oudsher van de monarch naar de hoofdstad en vervolgens naar de regio's.
Schaal	Klein en gedecentraliseerd; lokale kwesties hadden prioriteit.	Grote rijken of koninkrijken die behoefte hadden aan sterke, daadkrachtige centrale leiders.
Trauma	Angst voor de elite: Het voornaamste trauma was de angst voor gecentraliseerde tirannie.	Angst voor chaos: Na de Franse Revolutie vreesden veel Europese elites "de heerschappij van de massa" en gaven ze de voorkeur aan een stabiele vertegenwoordiging.

7.5 Belangrijke mijlpalen in de moderne adoptie

- **Grondwet van 1848:** Creëerde de moderne federale staat, maar was nog grotendeels representatief. Deze omvatte het **verplichte referendum** (elke wijziging van de grondwet vereiste een stemming).
- **Herziening van 1874:** Introductie van het **facultatieve referendum**. Als 50.000 mensen een in Bern aangenomen wet niet bevielen, konden ze een nationale stemming afdwingen om die wet te verwerpen.
- **Herziening van 1891:** Introductie van het **Volksinitiatief**. Als 100.000 mensen een nieuwe wet wilden, konden ze een nationale stemming afdwingen om die wet in te voeren.
- <https://blog.nationalmuseum.ch/en/2022/05/direct-democracy-in-switzerland/>

- <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/switzerland-direct-democracy-voting>

7.6 Samenvatting:

Zwitserland koos voor directe democratie, niet omdat het "makkelijker" was, maar omdat het de enige manier was om te voorkomen dat een diep verdeeld en divers land uiteen zou vallen. Het maakte van conflicten een stemming, waardoor werd gegarandeerd dat geen enkele meerderheid ooit volledig de macht over een minderheid kon "dicteren".

Dit is een centraal debat in de vergelijkende politiek. Veel historici en politicologen (zoals **Arend Lijphart** en **David Price**) stellen dat de fundamentele spanning in Europa vandaag de dag inderdaad een botsing is tussen twee totaal verschillende "genetische codes" van bestuur: het **monarchaal-representatieve** model en het **communaal-directe** model.

8 Historische wortels van representatieve hiërarchische democratieën

Hoewel de oorsprong van het Zwitserse politieke systeem als een uitzondering op het Europese continent kan worden beschouwd, is het de moeite waard om te onderzoeken hoe de rest van Europa zich de afgelopen eeuwen politiek heeft ontwikkeld. De huidige representatieve democratieën met volledig stemrecht voor de burgers bestaan nu ongeveer 100 jaar en sinds de Eerste Wereldoorlog heeft de heersende aristocratie veel van haar macht verloren. Desondanks is het politieke systeem grotendeels intact gebleven. Terwijl de erfelijke monarchen een steeds meer symbolische functie kregen, ligt de macht binnen de instellingen nu in handen van een nieuwe "elite" die minder zichtbaar is, maar waarvan de macht de afgelopen decennia wel is gegroeid. De vraag moet worden gesteld of de representatieve democratieën niet een punt hebben bereikt waarop een structurele hervorming nodig is, niet alleen om de politieke democratie te redden, maar ook om het welzijn van de burgers te waarborgen.

8.1 Het "monarchistische syndroom" van de natiestaat

De meeste Europese staten (Frankrijk, Duitsland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk) zijn ontstaan door de centralisatie van de macht. Feodale heren werden verenigd door de machtigste, vaak in historische, hevige veldslagen waarbij de winnaar koning werd en de feodale heren de aristocratie vormden. Deze hiërarchische structuur bestaat nog steeds grotendeels, ook al is de macht verschoven naar een nieuwe elite.

- **Feodale oorsprong:** In de Middeleeuwen was macht een "geschenk" van de koning aan de aristocratie. **Het "volk" was onderdaan, geen burger.**
- **De verschuiving naar representatie:** Toen er revoluties plaatsvonden (zoals in Frankrijk in 1789), verving een parlement de koning, maar de *machtsstructuur* bleef hiërarchisch. De "elite" (nu advocaten en politici in plaats van hertogen) besliste nog steeds wat het beste was voor de "massa".
- **Het resultaat:** Dit leidde tot een "**conflictdemocratie**". Omdat de macht aan de top gecentraliseerd is, moeten politieke partijen "vechten" om het staatsapparaat te veroveren. Zodra ze winnen, leggen ze hun ideologie van bovenaf op tot de volgende verkiezingen.

8.2 De Zwitserse "Alpenuitzondering"

Zwitserland ontkwam aan dit "syndroom" omdat het nooit een verenigd koninkrijk is geweest. Het was een verzameling "valleigemeenschappen" (communes) die te arm of te ruig waren om door ridders gemakkelijk veroverd te worden.

- **Gemeenschappelijke oorsprong:** De macht begon op **dorpsniveau**. Als er een brug gebouwd moest worden, besloten de dorpingen dat. Als er een wet nodig was, kwamen ze bijeen op het dorpsplein (**Landsgemeinde**).
- **De opbouw van onderaf:** Toen de Zwitserse staat in 1848 werd gevormd, gaven de kantons de macht niet aan het volk; het volk **delegeerde** een kleine hoeveelheid macht aan de federale overheid, terwijl het het vetorecht (referendum) voor zichzelf behield.

- **Vergelijking: Stroompatronen**

Functie	Europese natiestaat	Zwitserland
---------	---------------------	-------------

	(Van boven naar beneden)	(Van onder naar boven)
Bron van de macht	De staat (ten dele gedelegeerd aan het volk).	De burger (afgevaardigde naar de Overheid).
Logica van de wet	"Wij (de elite) maken wetten voor jullie."	"Jullie (de elite) doen de voorstellen; wij beslissen."
Politieke stijl	Tegenstrijdig: de winnaar krijgt alles.	Consensueel: De macht wordt gedeeld om veto's te voorkomen.
Institutioneel vertrouwen	Laag (Mensen voelen zich "geregeerd" door een elite).	Hoog (Mensen hebben het gevoel dat ze <i>onderdeel zijn</i> van het systeem).

8.3 De Europese Unie: "Modern feudalisme"?

Critici van de EU beweren vaak dat zij het "syndroom" van de natiestaten die haar hebben opgericht, heeft geërfd, maar dan op continentale schaal.

- **De technocratische elite:** De Europese Commissie wordt vaak gezien als een moderne versie van de "Hoge Autoriteit" of een "Raad van Prinsen". Het zijn niet-gekozen experts die complexe wetten opstellen die 450 miljoen mensen raken.
- **Het democratisch tekort:** Omdat er geen bindend "Europees referendum" is en burgers geen directe mogelijkheid hebben om een richtlijn tegen te houden, voelt de EU aan als een "feodale" structuur waarin de "Brusselse elite" beslissingen neemt en de nationale parlementen deze slechts "uitvoeren".

Het inzicht:

De legitimiteitsproblemen van de EU vloeien voort uit deze geschiedenis. De EU probeert een "consensus" te bereiken tussen regeringen (intergouvernementalisme), maar is er nog niet in geslaagd een "consensus" te bereiken onder burgers (directe democratie).

9 De ontwrichtende rol van digitalisering en AI in de politiek: een stap in de toekomst.

AI-assistenten (Artificiële Intelligentie) hebben de potentie om de manier waarop politiek wordt bedreven in de EU (en in de meeste landen) radicaal te veranderen. Ze kunnen en zullen de democratisering van de politiek versterken. Wat in Zwitserland nog steeds een "handmatige" democratische praktijk is, kan daardoor nog transparanter en efficiënter worden. Het zou ook een opstapje kunnen zijn naar de invoering van deze democratische processen in representatieve democratieën. Zelfs nu, terwijl de meeste overheden belangrijke gegevens achter ondoorzichtige portalen verbergen, kan elke burger binnen enkele minuten opvragen hoe zijn of haar regering het geld besteedt. Het antwoord zou kunnen zijn dat niet alle gegevens beschikbaar zijn omdat de overheid ze niet allemaal publiceert, maar dat is op zich al een antwoord. Het toont aan dat er een gebrek aan openbaarheid is. AI-assistenten geven ook antwoorden op basis van alle meningen, niet alleen die van de officieel erkende media. Ze zullen je vertellen wanneer politici hun eigen wetten en verdragen niet hebben nageleefd. Ze kunnen de democratie terugbrengen naar de burger, zoals in Zwitserland. Online platforms kunnen burgerinitiatieven en referenda ondersteunen, en vervolgens de uiteindelijke stemming faciliteren.

Laten we dit eens nader bekijken. AI-assistenten kunnen de politiek op talloze positieve en negatieve manieren beïnvloeden. Hieronder staan enkele van de belangrijkste manieren waarop AI-assistenten de politiek zouden kunnen beïnvloeden:

9.1 Verbetering van het burgerbewustzijn

Door politieke informatie toegankelijker te maken en complexiteit minder intimiderend, kan AI burgers helpen. Bijvoorbeeld:

- **Kiezersvoorlichting:** Ze kunnen politieke programma's, beleidsmaatregelen en kandidaten zelfs op een meer persoonlijke manier uitleggen, zodat kiezers beter geïnformeerde beslissingen kunnen nemen.
- **Herinneringen voor de verkiezingen:** Kiezers kunnen ook AI gebruiken om herinneringen te ontvangen over registratiedeadlines, stembureaus en verkiezingsdagen, zodat ze zeker gaan stemmen.
- **Feitencontrole:** Live feitencontrole van politieke debatten of toespraken is een andere manier om desinformatie te bestrijden, zodat kiezers over de meest accurate informatie beschikken.

9.2 Politieke betrokkenheid vereenvoudigen

AI-assistenten hebben de potentie om deelname aan politieke processen te bevorderen, zoals:

- **Petities en activisme:** Gebruikers helpen bij het ondertekenen van petities, het deelnemen aan politieke bewegingen of het schrijven van brieven aan hun gekozen vertegenwoordigers.
- **Publieke opinie:** Bij opiniepeilingen worden de meningen van het publiek verzameld en geanalyseerd om beleidsmakers te informeren over de belangrijkste zorgen van burgers.

9.3 Vereenvoudiging van het bestuur

AI-assistenten kunnen zorgen voor een betere overheid en betere publieke dienstverlening:

- **Terugkoppeling naar het beleid toe:** Overheden zouden ook AI-assistenten kunnen inzetten om feedback van burgers over hun beleid te verzamelen, waardoor een meer responsieve en adaptieve overheid mogelijk wordt.
- **Efficiënt bestuur:** AI zou bureaucratische procedures kunnen automatiseren om overheidsdiensten efficiënter en toegankelijker te maken.

9.4 Het personaliseren van politieke campagnes

Politieke kandidaten en partijen kunnen AI-assistenten inhuren om:

- **Gerichte kiezers:** Gebruik kiezersgegevens om campagneposters, advertenties en beleidsvoorstellen op maat te versturen.
- **Betrek kiezers:** AI-chatbots kunnen vragen van kiezers over de standpunten van kandidaten over diverse kwesties beantwoorden en zo een communicatielijns opzetten.

9.5 Het bestrijden (of aanwakkeren) van desinformatie

AI kan een tweeledig effect hebben op de informatieverwarring:

- **Goed nieuws:** factcheckers die gebruikmaken van AI kunnen nepnieuws of misleidende politieke inhoud labelen, zodat gebruikers feiten van fictie kunnen onderscheiden.
- **Slecht nieuws:** AI kan echter misbruikt en uitgebuit worden om propaganda te genereren, deepfakes te produceren of de publieke opinie te beïnvloeden door middel van gerichte desinformatiecampagnes.

9.6 Verbetering van de transparantie

AI-assistenten kunnen overheden ter verantwoording roepen door overheidsgegevens te analyseren en samen te vatten:

- **Toezicht op de overheidsuitgaven:** Overheidsbegrotingen en -kosten begrijpelijk maken voor gewone burgers.
- **Beleidsadvies:** Hen inzicht geven in de gevolgen van nieuwe wetsvoorstellen en programma's voor burgers en bedrijven.

9.7 Stemmen van gemarginaliseerden een stem geven

AI-assistenten kunnen worden ingezet om de stemmen van stemloze gemeenschappen te versterken:

- **Taalvertaling:** Het wegnemen van taalbarrières om een grotere betrokkenheid bij de politieke dialoog mogelijk te maken.
- **Toegankelijkheid:** Mensen met een beperking helpen om deel te nemen aan politieke activiteiten.

9.8 Ethische en regelgevende uitdagingen

AI-assistenten, zoals AI-vertegenwoordigers, kunnen de politiek verbeteren, maar brengen ook hun eigen uitdagingen met zich mee:

- **Vooroordelen en manipulatie:** AI-systemen die getraind zijn op bevooroordeelde data kunnen systemische ongelijkheden versterken of bepaalde politieke ideologieën bevoorstellen.
- **Zorgen over surveillance en privacy:** Autoritaire regimes of vergelijkbare systemen kunnen AI misbruiken voor surveillance, politieke controle, het onderdrukken van afwijkende meningen en het manipuleren van gedrag.

- **Algoritmische transparantie:** Een gebrek aan transparantie rondom besluitvorming door AI zou het vertrouwen in politieke systemen kunnen ondermijnen.

9.9 Het vormgeven van het publieke debat

Politieke discussies kunnen worden gekaderd door AI-assistenten:

- **Moderatie van online platforms:** AI-gebaseerde moderatie van haatzaaiende taal of schadelijke inhoud in online politieke discussies zou kunnen bijdragen aan een beter debat.
- **Echokamers:** Een nadeel is dat de algoritmes achter deze AI-assistenten ook echokamers kunnen versterken en de politieke verdeeldheid verder kunnen vergroten. Vrijheid van meningsuiting moet de leidraad zijn en alternatieve meningen kunnen een belangrijke rol spelen bij het signaleren van problematische kwesties voordat ze een politiek probleem worden.

9.10 Voorspellende analyses en crisismanagement

Dankzij AI kunnen overheden beter anticiperen op en inspelen op relationele en politiek-sociale problemen:

- **Onrust voorspellen:** AI kan sociale media en andere gegevens gebruiken om protesten en andere vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid te voorspellen.
- **Crisisrespons:** Tijdens rampen kunnen overheidsinstanties ook AI-assistenten gebruiken om met burgers te communiceren en realtime informatie en instructies te verstrekken.

Belangrijkste conclusies

AI-assistenten zouden de politiek kunnen transformeren en transparanter, toegankelijker en aantrekkelijker maken voor burgers. Misbruik ervan zou echter kunnen leiden tot politiek verval en verergering van de repressie. Om een positieve impact van AI op de politiek te garanderen, moeten er sterke ethische richtlijnen komen, moeten AI-systemen transparant zijn en moeten burgers worden voorgelicht over zowel de kansen als de risico's van AI in de politiek.

10 Enkele Zwitserse referenda ter illustratie

10.1 Het referendum over vrouwenkiesrecht van 1971

Dit is het ultieme voorbeeld van "langzame consensus". Terwijl de meeste Europese landen vrouwen na de wereldoorlogen stemrecht gaven, verwierpen de Zwitserse mannen (de enige stemgerechtigden destijds) dit in 1959.

- **Het conflict:** De "institutionele elite" wilde dat het vrouwenkiesrecht aan internationale normen zou voldoen, maar de "traditionele meerderheid" op het platteland verzette zich hiertegen.
- **Het resultaat:** Het duurde tot 1971 voordat een meerderheid van 65,7% van de mannen het eindelijk eens was.
- **Hoe het het land veranderde:** Het bewees dat grote maatschappelijke veranderingen in Zwitserland niet per decreet kunnen worden "opgelegd"; ze moeten aan de bevolking worden "verkocht" totdat er een culturele consensus is bereikt.

10.2 Het EER-lidmaatschap van 1992 (de "stem van de miljardairs")

Dit is wellicht de beroemdste stemming in de Zwitserse geschiedenis. De regering en alle grote partijen (behalve de rechtse SVP) wilden dat Zwitserland zich bij de Europese Economische Ruimte (EER) zou aansluiten.

- **Het conflict:** De "economische elite" betoogde dat buiten de coalitie blijven zou leiden tot economische ondergang. De "oppositie", onder leiding van Christoph Blocher, stelde dat het een verlies van soevereiniteit betekende.
- **De uitkomst:** De mensen verwierpen het met een nipte meerderheid (50,3% nee).
- **Hoe het het land veranderde:** Deze ene stemming bepaalde de "bilaterale" koers van Zwitserland. Het verhinderde EU-integratie en dwong de regering om honderden specifieke verdragen te sluiten in plaats van zich bij een blok aan te sluiten. Het transformeerde de SVP bovendien tot de grootste politieke kracht van het land.

10.3 Het minarettenverbod van 2009

- Dit was een geval waarin de door u genoemde "institutionele beïnvloeding" het meest zichtbaar was. De Zwitserse regering, het parlement en zelfs de kerkleiding drongen er sterk op aan om "nee" te stemmen tegen een verbod op nieuwe moskee-minaretten.
- **Het conflict:** Activisten betoogden dat minaretten symbolen waren van de politieke islam, terwijl de elite stelde dat het verbod de mensenrechten en de godsdienstvrijheid schond.
- **De uitkomst:** 57,5% van de kiezers stemde voor het verbod, wat de gevestigde politieke orde schokte.⁸
- **Hoe het het land veranderde:** Het was een massale "opstand" tegen de stedelijke elite en liet zien dat het Zwitserse volk bereid is om de "expertconsensus" te negeren als het om nationale identiteit gaat.

10.4 Het "Tegen massale immigratie"-initiatief van 2014

- Deze stemming bracht Zwitserland op de rand van een crisis met de EU.

- Het conflict: De regering waarschuwde dat het beperken van immigratie vanuit de EU de "guillotineclausule" zou activeren, waardoor mogelijk alle handelsverdragen met Europa zouden worden geannuleerd.
- De uitslag: De bevolking stemde nipt in met quota voor immigranten (50,3% ja).
- Hoe het het land veranderde: Het dwong tot een riskant "consensus"-duel. De regering voerde uiteindelijk een "afgezwakte" versie in (die lokale werknemers bevoordeelde) die de kiezers tevreden stelde zonder dat de EU de verdragen hoefde op te zeggen. Het toonde aan dat het systeem "wel meebuigt, maar niet breekt".

10.5 Het universeel basisinkomen (UBI) van 2016

- Zwitserland was het eerste land dat stemde voor een gegarandeerd maandelijks inkomen voor elke burger.
- Het conflict: activisten wilden "werk" loskoppelen van "waardigheid". De overheid en het bedrijfsleven noemden het een "riskant experiment".
- De uitslag: 76,9% Nee.
- Hoe het het land veranderde: Ondanks het verlies dwong de stemming een nationaal debat af over de toekomst van werk en automatisering, jaren voordat andere landen dat deden. Het liet zien dat het "Initiatief"-instrument gebruikt kan worden om een radicaal idee in het publieke bewustzijn te "injecteren", zelfs als het nog niet klaar is om wet te worden.

10.6 Casestudies: Klimaatbeleid en pensioenhervorming

1. Casestudie: De CO2-wet (klimaatbeleid)

In een conflictdemocratie (zoals de VS of het VK) wordt een klimaatwet vaak met een nipte meerderheid aangenomen, om vervolgens direct aangevallen of ingetrokken te worden zodra de oppositiepartij aan de macht komt. In Zwitserland vindt het "conflict" plaats door middel van de dreiging met een referendum.

- De mislukking van 2021: Een breed parlementair consensus (waaronder vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en groene partijen) keurde een nieuwe CO2-wet goed. Een kleine coalitie van autoverenigingen en huiseigenaren bracht echter een referendum op gang. Zij betoogden dat het een "belasting voor de armen" was. De bevolking verwierp de wet (51,6% nee).
- De consensuscorrectie (2023-2025): In plaats van op te geven of een meerderheidszege af te dwingen, ging de regering terug naar de tekentafel. Ze zwakten de heffingen af om de plattelandsbevolking en huiseigenaren tegemoet te komen, terwijl ze de doelstelling van netto nul uitstoot behielden.
- Het resultaat: Een herziene klimaat- en innovatiewet werd in juni 2023 in stemming gebracht en door 59,1% van de stemmers aangenomen. Door meer belanghebbenden te betrekken en de financiële "belemmeringen" te verminderen, werd een duurzame consensus bereikt.

2. Casestudie: De 13e pensioenuitkering (maart 2024)

Pensioenhervorming is hét ultieme "conflictonderwerp" in Europa (zoals bleek uit de massale stakingen in Frankrijk). Zwitserland heeft dit conflict aangepakt door de spanning tussen "consensus en directe democratie" te laten oplaaien.

- Het initiatief: Vakbonden stelden een dertiende maandelijkse pensioenuitkering voor om de kosten van levensonderhoud te verlichten.
- Het conflict: De regering en rechtse partijen verzetten zich er fel tegen, uit angst dat het het systeem failliet zou laten gaan. In een "conflict democratie" zou de regering dit simpelweg blokkeren.
- De resolutie: Dankzij directe democratie had het volk het laatste woord. In maart 2024 stemden de kiezers in met het 13e pensioen (58,2% ja), maar verwierpen ze een voorstel om de pensioenleeftijd te verhogen naar 66 jaar.
- Huidige situatie (2025): De "Consensus"-machine is nu bezig met de financiering ervan. De regering onderhandelt momenteel over een verhoging van de btw of een verhoging van de sociale premies in de hoop een oplossing te vinden die geen nieuw referendum uitlokt.

10.7 Belangrijkste vergelijkingssamenvatting

Functie	Zwitserland (Consensus)	Meerderheidsregime (Conflict)
Tempo van de hervorming	Langzaam maar stabiel. Wetten worden pas na jaren aangenomen, maar worden zelden ingetrokken.	Snel maar kwetsbaar. Wetten worden snel aangenomen, maar kunnen na verkiezingen weer worden ingetrokken.
Behandeling van minderheden	Er moet overleg plaatsvinden om een referendum te voorkomen.	Kan worden genegeerd als de meerderheid voldoende stemmen heeft.
Hoofdarena	De onderhandelingstafel (pre-parlementaire fase).	De tv-studio / straat (fase na de wetgeving).
Doel	Het vinden van de "kleinste gemene deler".	Het implementeren van een "duidelijk mandaat".

Conclusie: Is het "beter"?

Lijphart onderzoek toont aan dat consensusdemocratieën (Zwitserland, België, Denemarken) over het algemeen beter presteren op de volgende gebieden:

- Een grotere stabiliteit op de lange termijn is belangrijk voor de economie, maar ook voor het maatschappelijk welzijn.
- Het vertegenwoordigen van vrouwen en minderheden.
- Het voorkomen van burgerlijke onrust (conflicten worden opgelost via de stembus, niet op straat).
- Een meer concurrerende economie en lagere belastingtarieven. Merk op dat dit ook zichtbaar is bij een vergelijking van de democratische verschillen tussen Zwitserse kantons.

De "prijs" van dit model is echter traagheid. Het duurde tot 1971 voordat vrouwen in Zwitserland stemrecht kregen op federaal niveau, omdat er eerst consensus moest worden bereikt onder de mannelijke kiezers.

10.8 Hoe deze stemmen "institutionele overname" voorkomen

In een representatieve democratie is het debat voorbij zodra de "eliteconsensus" is bereikt. In Zwitserland, zoals deze voorbeelden laten zien, is het debat pas voorbij wanneer de **soeverein (het volk)** zich heeft uitgesproken.

- Resultaat van het **volksveto**
- **Verantwoordelijkheid:** politici weten dat ze de waarden van het volk niet kunnen ontlopen.
- **Stabiliteit:** zodra een wet door het publiek is goedgekeurd, wordt deze zelden later ingetrokken of betwist.
- **Gematigdheid:** de dreiging van een referendum dwingt de regering om vóór de stemming een middenweg te vinden.